Вільям Шекспір

ЗИМОВА КАЗКА

Переклав Віктор Коптілов

ДІЙОВІ ОСОБИ

Леонт, король Сіцілії.
Мамілій, юний сіцілійський принц.
Камілло,
Антіґон,
Клеомен,
Діон, четверо сіцілійських вельмож.
Поліксен, король Богемії.
Флорізель, богемський принц.
Архідам, богемський вельможа.
Старий пастух, якого вважають батьком Утрати.
Блазень, його син.
Автолік, волоцюга.
Моряк.
Тюремний наглядач.
Герміона, дружина Леонта.
Утрата, дочка Леонта і Герміони.
Поліна, дружина Антіґона.
Емілія, фрейліна Герміони.
Мопса,
Доркас, пастушки.*
Інші вельможі, дворяни, дами, офіцери, слуги, пастухи й пасту-шки.
Час у ролі Хору.

Дія відбувається то на Сіцілії, то в Богемії.

ДІЯ ПЕРША

Сцена 1

Сіцілія. Вітальня в палаці Леонта.

Входять Камілло й Архідам.

Архідам

Якби вам трапилось, Камілло, коли-небудь побувати в Богемії, як оце тепер мені випала нагода завдяки своїй службі, то ви побачили б, як я вже вам казав, що наша Богемія зовсім відмінна від вашої Сі-цілії.

Камілло

Гадаю, цього літа король Сіцілії має відповісти богемському ко-ролю візитом, щоб не бути в нього боржником.

Архідам

Нам, певно, буде соромно за скромну зустріч, та ми надолужимо нашою щирою любов'ю. Бо й справді...

Камілло

Прошу вас...

Архідам

Ні, справді, я так кажу, бо добре знаю: в нас нема цієї пишноти... такої вишуканої... аж слів мені бракує. Доведеться дати гостям сно-дійних напоїв, щоб чуття, не спроможні похвалити господарів, стали нечутливими до наших вад і не змогли нас огудити.

Камілло

Ви платите страх як дорого за те, що вам дають задарма.

Архідам

Повірте, я просто мовлю те, що підказує мені розум і вкладає мені в уста чесність.

Камілло

Король сіцілійський, хоч би й хотів, не перевершить богемсько-го короля в любові. Наші володарі разом росли, їхня взаємна любов, закорінена в дитинстві, тепер дає нові пагони. А коли обов'язки зрі-лого віку й королівські турботи їх роз'єднали, вони і далі по-королівському обмінювалися дарунками, листами та дружніми посо-льствами. Завдяки цьому вони, хоч і розлучені, були ніби разом, не-наче тиснули один одному руки понад морями чи обіймалися крила-ми супротивних вітрів. Хай небеса продовжать навіки їхню любов!

Архідам

Я певен, ніщо у світі, ні підступи ворогів, ні примхи долі, не здатні знищити її. Яку несказанну втіху обіцяє вашій країні в майбут-ньому юний принц Мамілій: я ще не бачив нікого, рівного йому.

Камілло

Цілком згоден з вами. Цей незвичайний хлопець справді пробу-джує багато надій. Він ніби вселяє здоров'я в підданців, молодить старечі серця: ті, хто шкутильгав на милицях іще перед його наро-дженням, хочуть дожити до днів його зрілості.

Архідам

А якби не це, то вони залюбки повмирали б?

Камілло

Так — хіба що знайшли б якусь іншу зачіпку, щоб жити.

Архідам

Якби король не мав сина, вони воліли б жити й ходити на мили-цях, аж поки народиться принц.

Виходять.

Сцена 2

Парадна зала в палаці.

Входять Леонт, Поліксен, Герміона, Мамілій, Камілло та слуги.

Поліксен

Як спостеріг пастух, дев'ятикратно
Дворога зірка в небі відмінилась*
Від дня того, як трон лишили ми
І зменшили його вагу. Вже час
Додому нам із вдячністю вертатись,
Нам, вічним боржникам. Неначе нуль,
Що збільшує всі попередні числа,
Оце "Спасибі!", мовлене востаннє,
Безмежно множить попередні дяки.

Леонт

Побережіть ще трохи вашу вдячність:
Ви віддасте її у день від'їзду.

Поліксен

Цей день настане завтра, пане, й я
Запитую свій страх: а що там сталось
Без нас? Що доброго, що злого? Хай же
Не стріне буря нас, щоб не сказав я:
"Ох, так я й знав!" А ще величність вашу
Присутністю своєю я стомив.

Леонт

Такі ми витривалі, брате любий,
Що вам нас не стомити.

Поліксен

Ні, вже час.

Леонт

Іще хоч тиждень.

Поліксен

Завтра — наш від'їзд.

Леонт

То поділімо навпіл тиждень. Я
Не згоджуюсь на менше.

Поліксен

Ні, прошу,
Не силуйте мене. Ніяка мова
Не переконує так переможно,
Як ваша, тож могли б ви ще й сьогодні
Затримати мене, а ця затримка
Мені на шкоду буде. Бо важливі
Державні справи тягнуть нас додому,
І кожен зайвий день — тягар подвійний,
Що ляже і на мене, і на вас.
Тому прощайте, брате!

Леонт

Королево,
Ви мовчите? Скажіть хоч слово.

Герміона

Пане,
Мовчала я, вам даючи нагоду
Переконати гостя. Тільки ж ви
Занадто холодно його вмовляли.
Скажіть йому: ви знаєте напевно,
Що все в Богемії гаразд, що вчора
Прийшла ця звістка — й ви перемогли,
Зламавши опір.

Леонт

Добре, Герміоно.

Герміона

Коли він скаже, що не бачив сина
Так довго, то причина буде справжня.
Хай скаже — й вільно йде. Хай поклянеться —
І ми зуміємо його прогнати,
Побивши веретенами.

Леонт відходить убік.

Проте —
Насмілююсь у вас просити,
Щоб ви ще тиждень з нами побули.
Коли в Богемію поїде мій
Володар, то дозволю я йому
Затриматись у вас на зайвий місяць.
Хоча сама я так його люблю,
Що не спізнилась би ні на один
Удар годинника — нізащо в світі.
То як, лишаєтесь?

Поліксен

Ні, королево.

Герміона

Лишаєтесь, я знаю.

Поліксен

Неможливо,
І справді неможливо.

Герміона

Чи ж бо справді?
Слабенькі ваші клятви та відмовки.
Хоч би ви зорі зрушили з орбіт
Тим присяганням, я б сказала вам:
"Невільно їхати!" Насправді ви
Зостаєтесь! Адже "насправді" жінки
Вартніше чоловікового втричі.
Ще хочете ви їхати? Тоді
Ви з гостя перетворитесь на. в'язня,
Прощаючись, заплатите за харч,
Подяки ж заощадите. То як?
Ви в'язень мій? Чи гість? Страшне "насправді"
Одним із двох вас робить.

Поліксен

Я ваш гість.
Як в'язень, мав би я завдать образи,
А це було б мені вчинити важче,
Ніж вам мене скарати.

Герміона

Отже, я
Не страх тюремний ваш, а господиня.
І нині я спитати хочу вас
Про пустощі, які ви вдвох чинили
В дитинстві,— ви ж були тоді, напевно,
Гарненькі королевичі?

Поліксен

Були ми,
Прекрасна королево, хлопчаками,
Не думали про завтра чи позавтра,
А вірили в дитинство на віки.

Герміона

І мій король був неслухом найбільшим?

Поліксен

Були ми наче близнюки-ягнята,
Які вибрикували на траві
Та мекали в невинності своїй,
Не відаючи зла й того, що хтось
Пізнав його вже на своїм віку.
Якби оте життя могло тривати,
Якби гаряча кров не розігріла
Нам душі, небу ми б відповіли:
"Ми вільні від спадкового гріха,
Ми безневинні!"

Герміона

Отже, з тих часів
Змінились ви?

Поліксен

Ласкава королево,
Спокуси випробовували нас,
В ті давні дні дівчатком ще була

Моя дружина, як і ви самі
Ще не схрестили погляд ваш ясний
Із поглядом Леонтовим.

Герміона

О боже!
Спиніться, бо ще скажете за мить,
Що ми — і я, і ваша королева, —
Дві демониці! Та скажіть іще щось.
Жінки, відповімо ми за гріхи,
В які ввели вас, — тільки за умови,
Що ви уперше з нами согрішили
І тільки з нами досі грішите,
Не ваблячися на спокуси інші.

Леонт

Він здався?

Герміона

Він лишається, владарю.

Леонт

Відмовою мені він відповів.
А ти ніколи, люба Герміоно,
До ладу так іще не говорила.

Герміона

Ніколи?

Леонт

Крім одного тільки разу.

Герміона

Як? Тільки двічі так я говорила?
Коли ж був перший раз? Скажи, благаю.
Годуйте нас ласкавістю своєю,
Так, як худобину господар мудрий.
Бо добре діло, вмерши у мовчанні,
Спричинює загибель тисяч дій,
Що йдуть за ним. Бо ваші похвали —
То нам платня: цілунок ваш гарячий
Спонукує нас бігти сотню миль,
Але канчук не змусить нас пройти
Й ста кроків. Мій останній добрий вчинок
Зостатись змусив короля. А перший?
Останньому він старшим братом був.
Чи справді звався Милосердям він?
Коли це трапилось? Скажи-но швидше!

Леонт

Гаразд. Було це в день, коли померли
Три нескінченні місяці гіркі,
І я узяв твою біленьку ручку,
І поспіхом освідчився в коханні,
І ти сказала: "Я навіки ваша!"

Герміона

Було то милосердя! Отже, я
Зуміла двічі мовити доречно:

Уперше здобула навіки мужа,
А вдруге — друга на короткий час.
(Подає руку Поліксенові, і вони відходять)

Леонт

(убік)
Як палко! Змішувати стільки дружби, —
Однаково, що змішувати кров.
Як серце затремтіло: мов танцює,
Та не від радощів. Якби ж то їй
Лише гостинна, щедра й щира вдача
Слова ці диктувала... Може, й так?
Але чому вони стискають руки
І гладять пальці, чом усмішки їхні
Такі, неначе завчені завчасно,
Чому вони, — моя жона і друг мій, —
Мов олені, зацьковані хортами,
Зітхають і тремтять? Але мій розум
І серце не погоджуються з цим.
Мамілію, чи справді ти мій син?

Мамілій

Так, мій владарю добрий.

Леонт

Справді? Так?
От молодець! О, ти замурзав носа?
А він же, кажуть, викапаний мій!
Та й ти усім на мене дуже схожий,
Якби лише худіший трохи був.
Ні, вибач, не худіший, а... стрункіший.

Бо ж то лише бика, теля й телицю
Худобою всі звуть, хоча й не завжди
Вони худі. А той собі все грає
На клавішах її руки! Ходімо,
Теля брикуче. Ти ж моє теля?

Мамілій

Так, ваше, пане.

Леонт

Мав би ти чоло
Моє похмуре, з гулями,* то й зовсім
На мене був би схожий. Мов дві краплі
Води, з тобою схожі ми: так кажуть
Жінки, вони ж сказати можуть будь-що.
Та хай вони брехливі будуть, наче
Перефарбована жалоба, чи
Вітри, вода, чи шулер, що мішає
У грі з моїми картами свої, —
Однаково на мене схожий хлопець...
Ходімо, паже! Лазуровим зором
Поглянь на мене, парубче прегарний!
Моєї плоті шмат! Невже можливо,
Що матінка твоя... Жаго! Ти б'єш
У ціль, ти неймовірне робиш дійсним,
Ти мрію в спільниці береш собі,
Із тим, чого нема, вступаєш в змову,
І те ніщо поєднуєш із чимось,
Забувши всякий глузд, а потім я
Це помічаю, й мозок мій палає,
А лоб свербить, немов ростуть там роги.

Поліксен

Про що замислився король?

Герміона

Здається,
Збентежений він чимось.

Поліксен

Що, королю,
Вам сталося? Що вас турбує, брате?

Герміона

Ваш вигляд свідчить: щось вас непокоїть.
Скажіть же, що?

Леонт

Та ні, усе гаразд.
Як іноді природа виявляє
Своє шаленство й ніжність для розваги
Твердих сердець! Вдивляючись у риси
Мамілія, я наче відступив
Назад на двадцять три — не кроки! — роки.
Побачив я себе в штанцях куценьких,
В зеленім оксамиті і з кинджалом
У піхві, — щоб поранитись не міг
Прикрасою, яка таїть загрозу,
Як всі прикраси. Схожий був тоді я
На цього хлопця, зернятко, стручечок.

Мій друже, як підсунуть блискітки
Неждано замість злота, візьмеш їх?*

Мамілій

Ні, не візьму — я битимусь, владарю.

Леонт

Хай випаде тобі щаслива доля!
Чи любите, мій брате, ви, як я,
Свого малого принца?

Поліксен

Вдома я
Коли буваю, владцю, все для мене:
І радість, і турбота, й відпочинок,
Найближчий друг — а часом ворог мій,
Нахлібник, і солдат, і муж державний.
Липневий день коротший за грудневий
Із ним; його ясна дитинність — ліки
На дум тягар, що труїть кров мені.

Леонт

Так само і оцей паничик мій
Мені життя скрашає. Любий пане,
Ми підемо удвох з ним прогулятись,
А ви свої найважчі кроки зважте.
Ти ж, Герміоно, доведи мені
Свою любов, ушанувавши гостя.
Не дорожися з тим, що ми тут маєм
За найдорожче. Знай, що після тебе

І після юного цього пірата
Найближчий він для серця мойого.

Герміона

Як забажаєте побачить нас,
Ми будемо в саду на вас чекати.
Ви прийдете?

Леонт

Годіть своїм бажанням,
А я знайду вас скрізь.
(Убік)
Уже гачка
Закинув я, та вам його не видно.
Ану ж бо, ну ж!
Як дзьоб вона до нього підіймає,
Узброює себе у безсоромність,
Бо все те дозволяє чоловік!

Поліксен, Герміона і слуги виходять.

Уже пішли! Спочатку — на мізинець,
А потім — до колін, і з головою,
І вже — рогач! Піди, малий, пограйся!
І мати грається твоя, я ж граю
Ганебну роль, а, як розв'язка гряне, —
Помру, освистаний. Виття зневаги
Мені подзвінням буде. Грайся, хлопче!
Уже були в минулому рогаті,
На одного їх стало більше нині.
Ось він бере дружиноньку за руку,
Не думаючи, що сусід — пан Сміх, —

Як він поїде з дому, знайде спосіб
Відкрити заставки й ловити рибку
В його ставочку. Втішся трохи тим,
Що й іншим хтось вночі ламає двері,
Так само, як твої. Якби у відчай
Запали всі рогаті, то десята б
Частина людства вже полізла в зашморг.
Нема від цього ліків, це блудна
Зоря, зійшовши, б'є — разить із півдня,
Із півночі, і з заходу, і з сходу.
Отож нема для лона загорожі,
І ворог йде озброєний у браму
І безборонно звідти йде собі.
Так, тисячі із нас те лихо мають,
Не знаючи... Що скажеш ти на це?

Мамілій

На вас я схожий, кажуть люди.

Леонт

Так,
Це втіха немала. Що? Тут Камілло?

Камілло

Я тут, мій пане.

Леонт

Мамілію, іди пограйся. Знаю:
Ти чесний хлопець.

Мамілій виходить.

Погостює, отже,
У нас іще той пан.

Камілло

Ви мали клопіт:
Не раз його ви якір закидали,
Він підіймав його, щоб геть пливти.

Леонт

Помітив ти?

Камілло

Прохання залишитись
Всі ваші відкидав, бо власні справи
Він вище ставив.

Леонт

Спостеріг ти це?
(Убік)
Ось як воно, уже й чутки побігли:
"Король Сіцілії, мовляли, теє..."
Пошириться по всій країні плітка,
А я її скуштую вже останній.
Чому ж, Камілло, врешті він зостався?

Камілло

Його вблагала добра королева.

Леонт

Скажімо просто: "королева". "Добра"
Пасує тут не дуже. Хто іще,
Крім тебе, втямив це? Гнучкий твій розум
Вбирає все, як губка, краще й швидше
За бовдурів. Помітили, звичайно,
Лише тонкі натури? Головаті?
А челядь тут історії не бачить?

Камілло

Історії? Якої, ясний пане?
Гадаю, всі так думають: богемський
Король у нас ще трохи погостює.

Леонт

Що?

Камілло

Він у нас ще трохи погостює.

Леонт

Але чому?

Камілло

Аби величність вашу вдоволити
І володарки нашої благання.

Леонт

Благання володарки? Вдоволити?
Удоволити! Ну, цього вже досить.
Тобі я довіряв не раз, Камілло,
Найближчі серцю моєму турботи
І навіть ложа таємниці. Ти,
Немов священик, дух мій очищав,
Прощеним грішником я йшов від тебе.
Проте ввела в оману нас твоя
Уявна чесність.

Камілло

Боже милосердний!

Леонт

Я повторю тобі: нечесний ти.
Або ж ти боягуз, що підрізає
Піджилки чесності, або ж вона
Зійшла з путі; а може, ти — служник,
Що скористався зле довір'ям пана
І знехтував його; або ти дурень,
Що бачить, як картяр програвся вщент,
І думає — то жарти все.

Камілло

О пане,
Я, може, боягуз, а може, й дурень:

Від хиб таких ніхто з людей не вільний,
І серед безлічі всіляких діл
Частенько будь-хто виявляє й страх,
І дурість, і недбальство, безперечно.
Якщо у ваших справах, пане, я
Коли що й знехтував,— то, певно, дурість
Була. Коли вчинив я дурість — певно,
То нехтування не розрахувало.
Як побоявся я зробити щось,
За наслідки чого не певен був,
Хоча зробити наглила потреба, —
То й наймудріші часом теж бояться.
Слаботи ці і чесність супроводять.
Але просив би я величність вашу
Ясніше висловитись, щоб пізнав я
У вічі помилку мою. Коли ж
Її не розпізнаю, — я не винен,
Бо не моя то помилка.

Леонт

Ти бачив,—
Таж, певно, бачив, — очі ж бо твої
Не стали рогом — рогом рогоносця?
Чи, може, чув, бо перед цим предметом
Не здатний заніміти поговір,
А може, думав, — хто думок не має,
Той тільки й не подумає про це, —
Що маю я невірницю дружину?
Чи визнаєш ти це, чи визнаєш,
Що маєш очі, вуха та думки?
Тоді скажи: моя дружина — шльондра,
Вона ще гірша за отих дівок,
Що падають горілиць до заручин.
Скажи це й підтверди.

Камілло

Клянуся богом,
Ніколи я не чув, щоб королеву
Так ображали, а якби почув,
То тут же відплатив би за образу.
А ви ніколи у житті своєму
Так непристойно ще не говорили,
І повторити ці слова було б
Гріхом тяжким так само.

Леонт

Ти вважаєш,
Що шепотіння тайне — то ніщо?
Ніщо — стискання рук, цілунки в губи?
Зітхання після сміху — певний знак
Того, що погибає честь? Ніщо —
Оте ноги на ногу наступання?
Ховання по кутках? Палке бажання,
Щоб час біг швидше, щоб настала ніч?
Щоб людям всім позатягало очі
Більмом, щоб вільно коїти мерзоту
Удвох могли? То це — ніщо? Тоді
І всесвіт із усім, що є у ньому,
Ніщо! Склепіння неба — теж ніщо.
Наш гість — ніщо, і королева з ним,
Усе, — ніщо й нічим не володіє,
Не роблячи нічого.

Камілло

Пане мій,
Благаю, вилікуйтеся негайно
Від хворих цих думок, це небезпечно!

Леонт

Скажи: це правда!

Камілло

Ні, о ні, владарю!

Леонт

Це правда, так! І брешеш ти, Камілло!
Так, брешеш ти! Ненавиджу тебе!
Ти грубий бевзь, безмозкий раб чи, може,
Пристосуванець, що приймає радо
І зло й добро. Якби моя дружина
Отруєну таку печінку мала,
Як і життя, вона б не дожила
До хвилі, як збіжить пісок у склянці
Годинника.

Камілло

Хто ж отруїв її?

Леонт

Той, хто її на шию почепив
Собі, як медальйон з її портретом, —
Богемець. Та якби навколо мав я

Сумлінних слуг, щоб добре піклувались
Про честь мою, як про свої прибутки, —
Вони б поклали край отій мерзоті.
І ти, що вина гостю наливаєш,
Ти, милістю піднесений моєю
З ослона грубого у панське крісло,
Ти, що побачив ясно (так достоту,
Як небо землю бачить чи земля
Як бачить небо), що мій гнів не гасне,
Ти б міг чогось підсипати у келих,
Аби мій ворог сном міцним заснув.
Мені б ти разом вилікував серце.

Камілло

Я б, пане, міг зробити це, але
Не зіллям тим, що убиває зразу,
А дією повільною тих ліків,
Що навіть не нагадують отруту.
Але не йму я віри, пане мій,
Що наша владарка і королева
У чомусь винна. Я вас так любив...

Леонт

А здох би ти від сумнівів своїх!
Ти що, гадаєш, маю душу я
Таку брудну і нестійку, що здатна
Знущатись так із себе, геть плямити
Невинну білість наших простирадел,
Що бережуть наш сон, — та їхні плями
Стають голками, терням, жалом ос? —
І наклеп зводити на чисту кров
Наступника мого престолу — сина,
Якого я люблю й своїм вважаю?

Гадаєш, я не зважив "за" і "проти"?
Що, ні? Та хто б так збочував з дороги?

Камілло

Я мушу вам повірити — і вірю.
За кривду приберу богемця геть,
Але з умовою, — коли він зникне,
Величність ваша чесна королеву,
Як і раніше, буде шанувати, —
Заради сина, звісно, — щоб замовкли
Злі язики в палацах і країнах,
Союзних з вами.

Леонт

Ця твоя порада
Відповідає намірам моїм.
Я не дозволю честь її плямити.

Камілло

Мій пане,
Ходімо, й у присутності богемця,
При королеві, зберігайте спокій
І дружній вираз вашого обличчя.
А я, його підчаший, присягаюсь:
Як він питво безвинне з рук моїх
Одержить — проженіть мене назавжди.

Леонт

Хай буде так. Як зробиш це — здобудеш
Собі мого півсерця. А не зробиш —
Своє розколеш навпіл.

Камілло

Я зроблю.

Леонт

Я ж, пам'ятаючи твою пораду,
Піду розігрувати дружбу.
(Виходить)

Камілло

Бідна,
Нещасна королева. Тільки ж я...
Я маю отруїти Поліксена.
Чому? Бо я корюсь наказам пана,
Який війну почав з самим собою.
Чого й від нас, вигнанців, вимагає.
Коли зроблю це — матиму від нього
Велику нагороду. Хай би навіть
Були на світі тисячі людей,
Що повбивали королів законних
І потім процвітали, — я б не став
Того робити. Тільки ж не знайти
Подібних прикладів ні на граніті,
Ні на пергаменті, ні на металі.
Сама підступність прокляне цей злочин.
Повинен будь-що я втекти з палацу:
Чи це вчиню, чи не вчиню нічого, —
Зламаю шию. Тож нехай мене

Веде щаслива зірка! Ось іде
Богемець.

Входить Поліксен.

Поліксен

Що за дивина? Здається,
До мене ставляться уже не так.
Ні слова не сказав! Камілло, друже,
Добридень!

Камілло

Добрий день, владарю славний!

Поліксен

Що сталося нового при дворі?

Камілло

Нічого надзвичайного, королю.

Поліксен

А можна уявити, подививши
На короля, що втратив він принаймні
Улюблену провінцію, та, може,
І не одну. Я спробував до нього
Звернутися і ввічливо, й привітно,
А він, відвівши очі, закопилив
Губу зневажливо й пішов поквапно

Від мене, залишаючи мені
Роздумувати, що це означає.

Камілло

Володарю, того не смію знати.

Поліксен

Це ж як — не смієте? Напевно, ви
Не знаєте? Чи знаєте що-небудь
І боїтесь? То поясніть мені.
А, зрозумів: ви знаєте для себе,
А іншим ви не можете сказати.
Камілло добрий, вигляд ваш мені —
Як дзеркало: ви змінюєте вираз
Обличчя — і моє лице негайно
Міняється: у цих постійних змінах
Я маю власну частку.

Камілло

Це хвороба,
Що декого ввергає в гнів. Та я
Не можу вам ім'я її назвати,
Бо йде вона від вас, хоч ви й здорові.

Поліксен

Як? Йде від мене? Думаєте ви,
Що очі василіска маю я?
Дивився я на тисячі людей, —
Вони себе чудово почували, —
Й не вбив нікого. Благородний мій

Камілло, — ваша вченість додає
Вам благородства так, як іншим — предки.
Коли відомо вам бодай що-небудь
Мені корисне, то— благаю вас, —
Не замикайтесь у тюрмі мовчання.

Камілло

Мені не вільно вам про те сказати.

Поліксен

Хвороба йде від мене, я ж — здоровий?!
Дай відповідь, Камілло! Всім, що є
Найблагороднішого у людині,
Тебе я заклинаю: поясни,
Яка мене чекає небезпека?
Вона далека чи уже близька?
І як її уникнути я міг би?
Чи як принаймні міг знести її?

Камілло

Володарю, до чесності моєї
Звернулись ви, і сам ви — чесний муж.
Тому уважно слухайте пораду
Й виконуйте її так само швидко,
Як вам її даю. А то пропали
Обидва ми — й навіки прощавайте!

Поліксен

Ну, далі, добрий мій Камілло. Далі!

Камілло

Мені наказано убити вас.

Поліксен

Хто наказав?

Камілло

Король.

Поліксен

Навіщо?

Камілло

Він
Вважає, — ні, він навіть певний твердо,
Неначе сам те бачив — ніби ви
Торкались нечестиво королеви.

Поліксен

О, хай тоді застигне кров моя
Гнилим болотом, хай моє ім'я
З'єднається з ім'ям того, хто зрадив
Спасителя!* Нехай і честь моя
Б'є смородом у найгрубіші ніздрі.
Хай при наближенні моєму люди
Тікають, хай ненавидять мене,
Як найстрашнішого чумного в світі!

Камілло

Якби всі найстрашніші присягання
Ви кинули на шалю терезів,
Коли б у свідки ви взяли всі зорі,
Безсилі б ви лишилися, як той,
Хто б морю намагався боронити
Коритись місяцю.* Його безумства
Не спинить клятва, не схитне порада,
Бо, зросле на сліпім переконанні,
Триватиме, покіль живе король.

Поліксен

Як він додумався до цього?

Камілло

Хтозна.
Але втекти від лиха, певно, краще,
Аніж питати, де воно взялося.
Як ви на чесність звірились мою,
Заховану в цій скрині,
(показує на груди)
що її
Ви візьмете в заставу із собою,
Тікаймо ввечері. Я попереджу
Таємно ваших слуг. По двоє-троє
Я виведу їх всіх крізь різні брами
Із міста. Покладаюся на вас,
Бо втратив тут усе, розкривши вам
Цю небезпеку. Не вагайтесь. Я
Сказав вам правду, — присягаюсь честю
Моїх батьків. Тож не баріться тут,

Щоб перевірити мої слова.
Втекти я мушу. Але вам біда
Загрожує така, немов король
Прилюдно заприсягся вас скарати
На смерть сьогодні ж.

Поліксен

Вірю я тобі,
Я вичитав з лиця, що в нього в серці.
Дай руку: стань надійним водієм
І будеш ти зі мною скрізь. Готові
І люди, й кораблі до відплиття
Два дні вже. Ревнощі спостигли душу
Людини рідкісної, і тому
Таку потужну силу виявляють.
Вважає він збезчещеним себе,
Вважає, бач: зробив те чоловік,
Що присягавсь у дружбі, — отже, мста
Жорстока буде. Вкрили хмари страху
Мій небосхил. Нехай щаслива стане
Ця наша втеча. Втішиться нехай
Нещасна королева, неповинна
Ні в чому, та підозрою окрита.
Ходім, Камілло: буду шанувати
Тебе, як батька рідного, якщо
Я звідси винесу своє життя.
Ходім.

Камілло

Владарю, маю ось ключі
Від ходів потаємних. Часу обмаль.
Ходім же швидше, пане мій, ходім.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

Сцена 1

Сіцілія. Зала в королівському палаці.

Входять Герміона, Мамілій та кілька дам.

Герміона

Візьміть-но хлопчика. Я вже від нього
Втомилася.

1-а дама

Мій милостивий пане,
Чи хочете погратися зі мною?

Мамілій

Ні, з вами — ні.

1-а дама

Чому, мій ясний пане?

Мамілій

Мене ви цілуватимете міцно
І розмовлятимете, як з маленьким.
До вас я хочу.

2-а дама

А чому, мій пане?

Мамілій

Ні, не тому, що в вас чорніші брови,
Хоч кажуть, ніби деяким жінкам
Вони пасують;* треба тільки дбати,
Аби тонкі вони були, і часом
Їх олівцем підводити.

2-а дама

Хто вас
Навчив цього?

Мамілій

Я вичитав усе
З облич жіночих. А тепер скажіть,
Який же колір ваші брови мають?

1-а дама

Вони, мій пане, сині.

Мамілій

Смієтеся
Ви з мене. В однієї дами
Я бачив синій ніс, але ж не брови.

1-а дама

Послухайте: кругліє день у день
Матуся ваша, королева. Скоро
Новому принцу будемо служити
Ми всі. А ви захочете погратись
Із нами, та чи будемо ми вільні?

2-а дама

Вона так поповнішала. Як кажуть,
У добрий час.

Герміона

Які премудрі речі
Хвилюють вас? Іди до мене, принце,
Сядь, розкажи мені гарненьку казку.

Мамілій

Веселу? Чи сумну?

Герміона

Найвеселішу.

Мамілій

Сумні казки найкращі для зими:
Я розповім про духів та про гномів.

Герміона

Послухаймо цю казку, юний принце.
Сідай-но тут і налякай мене
Своїми духами, як ти умієш.

Мамілій

Жив чоловік…

Герміона

Ні, сядь спочатку ближче.

Мамілій

Жив біля цвинтаря… Я розкажу
Тихенько все, аби оті цвіркунки
Нічого не почули.

Герміона

Добре, ти
Розповідай лише мені на вухо.

Входять Леонт з Антіґоном, вельможі та інші особи.

Леонт

Його із почтом бачили? З Камілло?

1-й вельможа

Я на узліссі стрів їх. Ще ніколи
Не бачив я, щоб хтось так озирався.
Простежив їх я аж до кораблів.

Леонт

Яке це щастя: мати певний доказ
Своєї думки, судження свого!
На жаль, я забагато знаю! Лихо
В такому щасті. Може зачаїтись
Павук у чаші, десь на дні, а ти
Той трунок вип'єш, і тебе трутизна
Не вразить, бо думки твої спокійні.
Але коли побачиш ти його, —
Оту мерзенну до вина приправу, —
То ти й вино зненавидиш, і горло
Твоє розколюватиметься з болю.
Я пив вино і павука побачив.
Камілло був поплічником його.
Обоє змовилися проти мене,
Проти держави. Тільки ти відчув
Підозру невиразну — і справдилось.
Брехун, слуга мій давній, — він служив
Давніш богемцю. Він розкрив мій задум,
І став я лялькою в чужих руках.
Чому так легко випустили їх?

1-й вельможа

Бо всі його у нас так поважали,
Що часто слухалися, ніби вас.

Леонт

Я знаю добре це.
(До Герміони)
Віддайте хлопця
Мені. Хоч як прегарно годували
Його ви груддю. Схожий він на мене,
Та крові вашої в нім забагато.

Герміона

Як зрозуміти це? Як жарт?

Леонт

Гей, сина
Візьміть, щоб він до неї не підходив!
Візьміть його! Хай тішиться вона
Із тим, від кого плід свій понесла.
Це ж Поліксен напхав тобі, живіт.

Мамілія виводять.

Герміона

Неправда це! Я ладна присягтися, —
І ви тоді повірите мені,
Хоч нині ви підвладні підозрінням.

Леонт

Панове, подивіться лиш на неї.
Вам хочеться сказать: "Вона прекрасна",
Та справедливість у глибинах серць
Підказує: "Шкода — така безчесна!"
Хваліть її за те, чим може здатись,

Я й сам за це хвали не пошкодую,
І тут-таки ви знижете плечима,
І гмукнете, й гигикнете, уживши
Всі тавра, що вживає наклеп, — ні,
Не наклеп, помилився я, — а милість,
Бо наклеп затаврує й добру честь.
Те знизування і оте "гиги!",
Коли ви вже казали "О, прекрасна!", —
Усе те вирокові передує:
"Вона ще й доброчесна!" Тож уважно
Послухайте того, хто натерпівся
Найбільш від неї: так, вона невірна!

Герміона

Якби слова оці сказав мерзотник,
Найдосконаліший мерзотник світу,
Він став би ще огидніший. Та ви,
Мій пане, просто помилились.

Леонт

Ні,
То помилились ви — вам Поліксен
Леонтом здався. О тварюко підла!
Твоїм ім'ям тебе я посоромлюсь
Назвати, щоб не дати приклад людям
Вживати назву ту, не розібравшись,
Що личить принцові, що — злидареві.
Лише сказав я, що вона — невірна,
Сказав, із ким злигалася. До того ж
Вона ще й зрадниця. Камілло з нею
Плів змову, він таке про неї знав,
Що змусило б її почервоніти
І спільника безчесного із нею:

Під нею так трясеться ложе блуду,
Як під найгіршими з дівок, що їм
Дає наш люд ганебні назви. Ще ж
Допомогла вона втекти обом.

Герміона

Життям заприсягнуся: я невинна.
Ох, буде вас палити ця неправда,
Коли ваш дух яснішим стане! Ви,
Мій благородний пане, помилились,
Тому до мене так несправедливі.

Леонт

О ні — якщо я й справді помилково
Звів побудову думки, то — їй-право! —
Не знайдеться на всій землі місцинки
Для дзиґи школяра. В тюрму її!
Того ж, хто ляпатиме язиком,
Що ось, мовляв, невинна жертва, ми
Пособником її вважати будем.

Герміона

Напевно, скоїлося щось у небі,
І панування лютої планети
Терпляче маю я перечекати.*
Панове, я не буду лити сліз,
Як у жінок заведено. Не маю
Роси тієї, що без неї, певно,
Враз висохне все ваше милосердя.
Але ось тут, у грудях, так пече
Мене страждання, що й потоки сліз

Його не затамують. О панове,
Благаю, зважте милостиво все, —
І хай здійсниться воля короля.

Леонт

Чи слухаються ще моїх наказів?

Герміона

Хто йде зі мною? Я благаю, пане,
Лишіть мені цих дам, їх потребує
Мій стан, а ви, дурненькі, не ридайте:
Як ви вважаєте, що ваша пані
В'язниці гідна, то ридати слід,
Коли вона на волю вийде. Честь
Моя від звинувачень марних стане
Іще світліша. Прощавайте, пане,
Ніколи вам я не бажала бути
В такій печалі — нині вам бажаю.
Ходімо, дами, він це вам дозволив.

Леонт

Виконуйте наказ: ведіть її!
Королева і дами виходять під вартою.

1-й вельможа

Величність вашу заклинаю я:
Нам королеву поверніть.

Антіґон

Королю,
Хіба не скривдить присуд ваш всіх трьох
Осіб достойних — вас, і королеву,
І принца, сина вашого?

1-й вельможа

За неї
Життям своїм ручуся я, мій пане,
Бо знаю, що не винна перед небом
І перед вами королева. Чув я
Всі ваші звинувачення.

Антіґон

Коли
Це все не так, я стайню заведу
Для жінки і стовбичитиму в ній:
Бо жінці вірить можна лиш тоді,
Коли її торкаєшся чи бачиш,
І кожен гран жіночого єства
Фальшивий, як дружина ваша винна.

Леонт

Мовчіть!

1-й вельможа

Мій пане...

Антіґон

Мовимо все те
Ми не для себе, а для вас, королю.
Вас обдурили підло, і мерзотник
Ще діждеться покари. Знав би я
його — він мав би пекло на землі.
Як є на честі королеви пляма —
То ось я маю три дочки. Одній,
Найстаршій, — одинадцять, другій — дев'ять,
А третій — п'ять. Коли усе те правда,
Моїх скараю дочок, хай не діждуть
Днів повноліття, щоб не розплодити
Фальшиве покоління. Бо натура
Однакова у всіх жінок. Тож краще
Я сам себе позбавлю чоловічих
Ознак, щоб не продовжувати роду
Потворного.

Леонт

Замовкніть, я сказав.
Ви нюхаєте сморід так спокійно,
Як мертвяки. Та я все чую, бачу,
Як ви тут пальці бачите мої,
Що ними вас торкаюся.

Антіґон

Якщо
Це так, то не шукаймо гробу ми
Для честі, — вже її нема ні крихти
На всій землі, проїденій гниттям.

Леонт

Це що? Мені не вірять?!

1-й вельможа

Я волів би,
Аби на цей раз вірили не вам, —
Мені хай вірять. Честь її нехай
Над вашим підозрінням торжествує
Ціною навіть вашої поразки.

Леонт

Навіщо обговорювати нам
Те, що для мене безперечно ясне?
Поради можновладцю ні до чого,
І тільки наша доброта природна
Вам дозволяла висловити їх.
Як ваша дурість так вас засліпила
(Чи, може, ви дурних удаєте),
Що нюх на правду вже вам відібрало,
То ваша думка не цікавить нас.
Все: суд, і втрата, й виграш — наше діло,
І раду ми самі собі дамо.

Антіґон

Владарю, краще б ви врядили суд —
Без розголосу, мовчазний, таємний —
Лише в душі своїй.

Леонт

Це неможливо.
Ти молодий, тому й не розумієш,

А може, ти такий вже народився.
Дивись: Камілло втік, а він же був
Обізнаний в усьому — це ж бо доказ,
Та ще й який! Бракує очевидця,
Ніхто не бачив, решта ж всіх обставин
Лиш викриває злочин. Попри те
Я не хотів жорстокість появити
В такій важливій справі і тому
Послав негайно у священні Дельфи*
До храму Аполлона двох вельмож —
Діона й Клеомена, бо вони
Взірці найвищі розуму й чеснот.
Усе, що їм оракул відповість,
Вони передадуть мені, й тоді
Скасую я або затверджу вирок.
Чи добре я вчинив?

1-й вельможа

Так, пане, добре.

Леонт

Я певний сам своєї правоти,
Але оракул зніме із сумління
Таких людей, як ви, тягар важкий.
Довірливими надто стали люди
І відкидають істину. Віддав
Наказ я посадити у в'язницю
Її, аби не спало їй на думку
Піти шляхами двох утікачів.
Ходімо. Я звернуся до народу,
Бо справа ця важлива і потрібно
Нам забезпечити підтримку.

Антіґон

(убік)
Радше
Ви забезпечите собі насмішку,
Коли усім відкриється вся правда.

Виходять.

Сцена 2

В'язниця.

Входять Поліна, вельможа й слуги.

Поліна

Тюремника мені покличте швидше;
Скажіть йому, хто я така.

Вельможа виходить.

Для неї
В усій Європі не знайшлось би двору
Достойного. Що ж їй робити тут?

Входять вельможа і тюремник.

Чи знаєте, добродію, мене?

Тюремник

Ви, пані, гідна шани, — це я знаю.

Поліна

Тоді прошу вас відвести мене
До королеви.

Тюремник

Я не можу, пані,
Мені це заборонено суворо.

Поліна

Оце так дивина! Заборонити
До честі й доброчесності пускати
Гостей шляхетних! Може, дам її
Дозволено побачити? Байдуже,
Яку із них. Емілію, наприклад.

Тюремник

Гаразд, лише супутників своїх
Ви відішліть, і я вам приведу
Емілію.

Поліна

Благаю, приведіть!
Ви можете піти.

Вельможа й слуги виходять.

Тюремник

Та я повинен
Присутнім бути при розмові вашій.

Поліна

Гаразд, хай буде так.

Тюремник виходить.

Вони тут справді хочуть сніжну білість
Перетворити в чорноту таку,
Якої і на світі не буває.

Входить тюремник з Емілією.

О благородна дамо, як же тут
Ведеться нашій милостивій пані?

Емілія

І добре, бо не втратила вона
Незламності душі, і все ж погано
Від лиха та печалі, бо ніколи
Таке не спостигало ніжну жінку:
Вона дитя дочасно народила.

Поліна

Це хлопчик?

Емілія

Ні, дівчатко, ще й гарненьке,
Міцне та жваве. Королеву нашу
Воно так тішить. Каже королева:
"Не винна я так само, як і ти,
Моє дитя, мій бідний в'язню".

Поліна

Я
У тім готова присягтись. Прокляття
Химерам небезпечним короля!
Його про це звістити слід. Найліпше
Пасує жінці справа ця — візьму
Її на себе. Як медоточивий
Язик мій буде, то нехай напухне
Й не стане сурмачем мого прокляття
Багряного. Еміліє, скажіть
Її величності, що я їй вірна.
Якщо вона мені дитя довірить,
Я покажу дитину королю,
Найголоснішим адвокатом стану
Володарки. А може, як побачить
Дитину, то відійде в нього й серце:
Мовчання невиннятка часом важить
Багато більше за гучні слова.

Емілія

Достойна пані, ваша чесність, добрість
Усім відомі, і тому ваш задум
Повинен вдатись. Цю велику справу
Нікому не владнати — тільки вам.
Хай ваша милість зайде у кімнату,
А я негайно королеві нашій
Скажу про благородний задум ваш.

Вона сама хотіла ще сьогодні
До короля послати, лиш боялась
Поважних дам просити буть послами,
Щоб не почуть від них відмови слово.

Поліна

Скажи їй: досі мій язик служив
Мені прекрасно. Як поплине з нього
Вже стільки глузду, скільки є відваги
В моєму серці, — перемога наша!
Емілія Благословенні будьте ви. Я зараз
Піду до королеви.
(Тюремникові)
Вас прошу
Наблизитись.

Тюремник

Якщо її величність
Захоче відіслати доньку, я
Не знаю, як уникнути нагінки
Мені за те, бо ж дозволу не маю.

Поліна

Вам нічого боятися, мій пане.
Дитя було ув'язнене у лоні,
Та хід, подій великої Природи
Його з полону визволив, і це
Не може прогнівити короля,
Бо тут нема провини королеви.

Тюремник

Мене переконали ви.

Поліна

Не бійтесь,
Своєю честю присягаюсь вам:
Між небезпекою і вами стану.

Виходять.

Сцена 3

Зала в палаці Леонта.

Входить Леонт.

Леонт

Нема ні вдень спокою, ні вночі.
Це слабкість — так переживати суд!
Якби не розбирання — половина
Лиш розбирання! — бо ж король розпусний
Утік далеко. (Навіть у думках
Він недосяжний, де вже там карати
Його). Вона ж у мене на гачку.
Тож уявімо: страчено її, —
Згоріла у вогні. Тоді, можливо,
До мене спокій хоч наполовину
Повернеться. Гей, хто там є!

1-й слуга

Чого
Бажаєте, мій пане?

Леонт

Як мій син?
Чи добре спав?

1-й слуга

Так, добре відпочив він. Є надія,
Що й видужає.

Леонт

Благородний хлопчик!
Коли він зрозумів, яка безчесна
У нього мати, в'янути почав.
Той сором близько він узяв до серця,
Його поклав на себе, втратив дух
Веселий, з ним і сон, і апетит,
Так мучився! Тепер мене залиш,
Іди до нього.

1-й слуга виходить.

Клятий Поліксен!
Не думати про нього! По мені
Б'є прагнення моє до помсти: надто
Могутній він, ще й має дуже сильних
Союзників. Облишимо його
До часу слушного. Їй помстимося.
Камілло й Поліксен сміються з мене,
Знущаються з біди моєї. Втім,

Якби я зміг завдати їм удару,
Вони б замовкли. Як вона замовкне,
Бо я над нею маю владу.

Входить Поліна з немовлям, за нею — Антіґон, вельможі та слуга, що намагається її не пустити.

1-й вельможа

Сюди не вільно.

Поліна

Ні, мої панове,
Ви маєте мені допомогти.
Невже ви так злякалися безумства
Цього тирана, що не боїтеся
За королеви вашої життя?
Її невинну душу не забруднять
Усі ці ревнощі.

Антіґон

Замовкни, досить!

2-й слуга

О пані, він цю ніч не спав ні хвильки.
І наказав йому не заважати.

Поліна

Не гарячкуй, добродію, — йому
Я сон несу. А ви навколо нього
Все сновигаєте, неначе тіні,
Зітхаєте, як щось йому верзеться,
Ви відкриваєте канал безсоння.
А я прийшла сюди з цілющим словом,
Правдивим, чемним, щоб його звільнити
Від тягаря отих важких думок,
Що відганяють сон.

Леонт

Що там за галас?

Поліна

Не галас, пане, а важлива зустріч:
Дитя батьків хрещених потребує.

Леонт

Женіть негайно звідси цю нахабу!
Чи не казав тобі я, Антіґоне,
Не допускать її до мене, — знав-бо,
Що прийде.

Антіґон

Я сказав, що їй не можна
Із вами бачитися, гнів-бо ваш
На неї і на мене вдарить,

Леонт

Ти
Над жінкою не владний?

Поліна

Владний, звісно,
Бо совісті не має. Тільки знайте:
Він владу втратить, як лиш ув'язнить
Мене за те, що сповнила я чесно
Обов'язок.

Антіґон

Чи чули ви таке?
Вона закушує вудила, я ж
Їх попускаю, та вона — ні з місця.

Поліна

Володарю мій добрий, я прийшла
До вас, щоб вислухали ви мене,
Служницю вашу, лікарку старанну,
Ще й радницю почтиву, а проте —
Зухвалу, бо наважилась вона,
Вас утішаючи в нещасті вашім,
Почтивість меншу виявлять, ніж ті,
Хто тільки лестить вам... Отож прийшла
Від королеви доброї моєї...

Леонт

Від доброї?

Поліна

Так, доброї, мій пане.
Сказала "доброї" і повторю,
Якби я і останнім чоловіком
Була між тих, що обступили вас,
Собою захистила б я її.

Леонт

Женіть її!

Поліна

Кому очей не шкода,
Хай перший зважиться! Сама піду я,
Та лиш коли закінчу справу. Отже,
Предобра королева, — бо вона
Таки предобра, — народила вам
Цю донечку і дуже просить вас
Її благословити.
(Кладе немовля додолу)

Леонт

Геть іди!
Геть, відьмо, звідси! Викиньте за двері
Цю звідницю підступну!

Поліна

Це брехня!
За вас ще ліпше розуміюсь я
На тих ділах. Так само чесна я,
Як ви безумні, і цього вже досить,

Аби мене усі у цьому світі
Вважали чесною.

Леонт

Продажні душі,
Женіть її. Байстрючку їй віддайте.
(До Антіґона)
Ти, дурню, ти, бабію, дозволяєш
Цій квочці верховодити тобою?
Візьми байстрючку, я тобі сказав.
Віддай її своїй вівці беззубій.

Поліна

Якщо ти доторкнешся до принцеси,
Що ница тільки по його намові,
Твої навіки руки проклену!

Леонт

Боїться він своєї жінки.

Поліна

Так,
І вам би слід боятися своєї.
Тоді б не відмовлялися від власних
Дітей, як ви.

Леонт

О, зрадників кубло!

Антіґон

Клянуся світлом дня, я не належу
До них.

Поліна

Я й поготів. Але один
Тут зрадник є: це той, хто віддає
Священну честь свою, і королеви,
І сина дорогого, і дочки
Оббріхуванням чорним на поталу,
Що мають жала, від мечів гостріші.
Та він, хоча не змушує ніщо
Безвинну жінку проклинать, — не хоче
Підозри корінь вирвати гнилий,
А не такий міцний, як дуб чи камінь.

Леонт

Лайливице з нестримним язиком!
Свойого чоловіка відшмагала,
А зараз б'єш мене. Це не моя
Дитина, це поріддя Поліксена.
Візьміть її і киньте хоч в огонь
Із матінкою.

Поліна

Ця дитина — ваша.
І, уживаючи прислів'я давнє,
Сказати можна: викапаний батько.
Панове, гляньте: хоч малий відбиток,
Але як точно тата повторив!

І ніс, і очка, й ротик, навіть брови,
Чоло, і підборіддя, і на щічках
Ці ямочки, і усмішка, і ручки,
І пальчики, і нігті, — все неначе
Підглянуте з цього зразка; а ти,
Природо лагідна, яка дитя
Таким на батька схожим сотворила,
Коли так само твориш ти і душі,
Їй жовтизни ревнивої не дай,
Аби вона не стала сумніватись,
Що чоловік її є справді батьком
Її дітей.

Леонт

О відьма безсоромна!
(Д о Антіґона)
Тебе повісити я накажу,
Як язика її не спиниш ти!

Антіґон

Як ви усіх чоловіків, не здатних
На подвиг цей, повісите, у вас
Підданців не залишиться.

Леонт

Геть, відьмо!

Поліна

Володар той, що зовсім звироднів,
Не перевершить вас.

Леонт

Спаліть її!

Поліна

Я не боюсь: тут єретик не той,
Хто гине у вогні, а хто вогонь
Розпалює.* Не хочу називати
Тираном вас, але до королеви
Жорстокість ваша виправдань не має —
Крім недоладних виплодів уяви,
І все це має присмак тиранії,
І все це робить вас для всього світу
І посміховищем, і страховидлом.

Леонт

Якщо мені ви віддані, женіть
Її звідціль! Якби я був тираном,
Вона б і не насмілилась це слово
Мені сказати: я б її убив.

Вельможі відтісняють Поліну до дверей.

Поліна

Прошу вас не штовхать мене: я йду.
А ви, мій пане, доглядайте доню.
Вона ж бо ваша. Хай Юпітер дасть
Їй душу— провідницю до добра.*
Геть руки! Ви, що так дбайливо тут
Плекаєте усі його безумства,
Добра йому не зробите й на гріш!

Що ж, на добраніч. Я вже йду.
(Виходить)

Леонт

Ти, зраднику, підбив дружину сам
На всі ці неподобства! Що, моя
Дитина це? Візьми її. Так, ти,
Що дивишся на неї так ласкаво,
Візьми її і кинь в огонь! Ти сам!
І за годину повернись сюди,
Аби доповісти, що все зробив,
Ще й доказ принеси. А то й життя,
І все добро я в тебе відберу.
Коли відмовишся, коли ти схочеш
Із гніву посміятися мого,
Я задушу байстрючку тут на місці
Руками власними. Піди ж і кинь
Її у полум'я, бо ти намовив
Прийти сюди дружину.

Антіґон

Ні, королю,
Не винен я, і друзі благородні
Підтвердять це.

Вельможі

Посвідчуємо: він
Не знав, що жінка хоче йти сюди.

Леонт

Ви брехуни усі!

1-й вельможа

Прошу величність вашу довіряти
Своїм незмінно вірним служникам.
Судіть нас на підставі наших вчинків.
За всі заслуги наші — і минулі,
І ті, що будуть, — всі ми на колінах
Благаємо змінити присуд ваш.
Нечувана, страшна його жорстокість
Жахливі наслідки зродити має.

Леон

Я наче та пір'їнка на вітрах!
Чи варто жити, щоб оце байстря
Мене колись ще й батьком називало?
То краще вже його спалити зараз,
Ніж потім проклинати! Що ж, нехай
Живе. Але не житиме вона.
(До Антіґона)
Ти, хто зусилля ніжні докладав
Із квочкою, що прийняла дитину,
Аби життя байстрючці врятувати, —
Вона ж бо є байстрючка, — це все правда,
Як правда те, що сиві маєш вуса!
Скажи, що ще придумаєш для того,
Щоб врятувати погань цю від смерті?

Антіґон

Усе, мій пане, що лиш благородство
Мені накаже. А принаймні — ось що.

Віддам я кров усю, яку ще маю,
Щоб врятувати це дитя невинне.
Для цього все зроблю, що тільки зможу.

Леонт

Ти зможеш. Присягнися ж на мечі
Наказ мій виконати.

Антіґон

(поклавши руку на руків'я меча)
Присягаюсь.

Леонт

То начувайся ж. Бо коли ти схибиш
В якійсь дрібниці — не лише тебе
На горло покараю, а й твою
Зухвалу жінку, прощену тим часом.
Як сюзерен васалу, я тобі
Наказую байстря мерзенне взяти
І завезти в якесь пустельне місце,
Віддалене від нашої держави.
Безжально там покинеш ти його,
Без огляду на холод чи на спеку.
Воно прийшло до нас так випадково,
Що хай тепер випадок порятує
Або уб'є маля в краю далекім.
Ти все це зробиш, а коли не зробиш,
Занапастиш свою навіки душу,
А плоть твою тортурам піддамо!
Візьми ж байстря!

Антіґон

Клянусь зробити це,
Хоч нагла смерть була б напевно краща
Для нього. Йди сюди, моє біднятко,
До мене. Хай небесна благодать
Навчить і коршаків, і вороння
Тебе глядіти. Чув я від людей,
Що бачили ведмедів і вовків,
Які забули звичаї свої,
Аби дітей голодних годувати.
Хай вам, володарю, ніхто й ніколи
Не нагада про це. Дитя нещасне,
На милосердя неба сподівайся!
(Виходить з дитиною)

Леонт

Чуже дитя — то не моя турбота.

Входить слуга.

Слуга

Величність вашу маю сповістить,
Що звістка надійшла годину тому
Від посланих Оракула спитати.
Діон і Клеомен, прибувши з Дельф,
Сюди спішать.

1-й вельможа

Володарю, їх швидкість
Предивовижна.

Леонт

Понад двадцять днів
Вони були відсутні. Справді, швидкість
Чудова! І вона звістує нам,
Що Аполлон великий не вагався
Відкрити правду всю. Зрадливу жінку
Ми допитаємо. Скликайте суд —
Прилюдно звинувачена, вона
Прилюдно буде й суджена. Та доки
Вона жива ще, я ношу тягар
В моєму серці. Залишіть мене,
Але моїх наказів не забудьте.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

Сцена 1

Морський порт на Сіцілії.

Входять Клеомен і Діон.

Клеомен

М'яке підсоння, запашне повітря,
Земля родюча, ну, а що вже храм,
То й над усі хвали.

Діон

Я ж розповім
Про те, що вразило мене найдужче:
Про убрання небесне, — я гадаю,
Що можу саме так його назвати, —
Й поважність урочисту всіх, хто носить
Його. А та офіра! Неземна
Була вся урочистість.

Клеомен

Над усе
Чуття мені вразив той грізний спалах
Та ще оракулів гримучий голос —
Мов сам Юпітер блискавкою вдарив,
І я відчув себе таким мізерним.

Діон

Якби ж то стала ця мандрівка наша
В пригоді королеві, ох, якби ж!
Вона до нас була привітна й добра,
То й ми свого часу не шкодували
Для неї.

Клеомен

О великий Аполлоне,
Зміни на краще все! Оці об'яви,
Що проголошують її гріхи,
Мені не до смаку.

Діон

Шалена швидкість
Мандрівки нашої повинна врешті
Цю справу прояснити чи й скінчити.
Коли жерця верховного печать
Зламають і оракул нам відкриє
Своє послання, — я не знаю, що
Розкритись має. Швидше! Свіжих коней!
Нехай же все це кінчиться щасливо.

Виходять.

Сцена 2

Суд.*

Входять Леонт, вельможі й судді.

Леонт

Цей суд нам завдає тяжких страждань
І ранить наше серце. Ми судити
Повинні доньку короля і нашу
Улюблену дружину. Хай же нас
Ніхто не винуватить у тиранстві.
Не криючись, ми чинимо свій суд,
І нами тільки істина керує,
Яка ухвалить вирок свій: чи кару,
Чи виправдання. Хай її введуть.

Суддя

Велить його величність, щоб на суд
З'явилась особисто королева.
Увага!

Входять Герміона під вартою, Поліна та кілька дам.

Леонт

Читайте звинувачення.

Суддя

(читає)
Королево Герміоно, дружино шановного Леонта, короля Сіцілії! Тебе звинувачено в державній зраді за твій позашлюбний зв'язок з Поліксеном, королем Богемії, і за змову з Камілло проти життя нашо-го самодержця, твого царственого чоловіка. Коли ж твій умисел за-вдяки випадку був частково розкритий, ти, щоб їх урятувати, всупе-реч обов'язку вірної та покірної підданої, порадила й допомогла їм утекти вночі, в чому й звинувачуємо тебе.

Герміона

Оскільки я лише сказати можу,
Що всі ці звинувачення — неправда,
Оскільки мій єдиний свідок — це
Моє сумління, — чи мені поможе,
Коли скажу: не винна? Знаю: вірність
Моя, якої тут не визнають,
Відкинута судом так само буде.
Якщо ж небесне провидіння справді
Всі людські наші вчинки добре бачить,
Тоді невинність спопелити змусить
Всі наклепи, а від мого терпіння
Жорстока тиранія затремтить.
Володарю, ви знаєте: було
Життя моє таке достойне, чисте,
Як нині стало зовсім нещасливе.

Моя біда, напевно, перевершить
Всі приклади, з історії узяті
Й розіграні акторами майстерно,
Аби вразити глядачів чутливих.
Адже оце мене, що королівське
Ділила ложе, як державу, з вами,
Мене, кому життя король великий
Так само дав, як я дала життя
Дитині нашій — спадкоємцю трону,
Мене поставлено перед судом,
Щоб захищала і життя, і честь, —
І кожному дозволено те чути.
Життя мені не жаль — адже воно
Мені не дороге, бо повне горя.
Життя віддам я радо, та не честь —
То спадок, що мене переживе
І дітям перейде. Тому її
Я захищатиму. Згадайте, пане,
Як до приїзду Поліксена ви
До мене завжди шану виявляли.
Нехай же доведуть, що я вчинила
Лихе що-небудь по його приїзді.
Коли на ділі чи в думках я справді
Переступила межі честі, — хай
Закам'яніють в вас серця, хай кревні
Зневажити мою могилу прийдуть!

Леонт

Ніколи я не чув, щоб гріх тяжкий
Волав так безсоромно про невинність:
На це ще більшого нахабства треба,
Аніж на вчинок сам.

Герміона

Це, може, й так,
Та не стосується мене ця правда.

Леонт

Ви, отже, не визнаєте провини?

Герміона

Я знаю, що приписують мені,
Але не можу визнати нічого.
До Поліксена, у зв'язку із ким
Мене обвинувачено, я мала
Ті почуття, які годиться мати
Мені, дружині вашій, ви ж самі
Мене про те просили, адже він
Був другом вашим ще з дитячих років,
То як би я могла не виявляти
До нього приязні? Була б тоді
Я жінка неслухняна і невдячна.
А щодо змови, то не знаю навіть,
Яка вона на смак. Проте я певна,
Що чесний чоловік і наш Камілло,
Але чому він зник, самі боги,
Коли вони не знають більш за мене,
Не зможуть вам сказати.

Леонт

Знали ви,
Що він тікає знаєте також,
Що тут чинили ви уже без нього.

Герміона

Владарю, вашої не втямлю мови,
Та ваші випадки відверто цілять
В моє життя: візьміть його — і край!

Леонт

Не випадки, а дії ваші є!
Ви привели байстря від Поліксена
І кажете, що випадки усе це.
Не сподівайтеся, забувши сором,
Що заперечення вам допоможуть.
Твоє байстря, якого жоден батько
Не визнає своїм, — на тебе більшу
Накликало зневагу, ніж на себе.
Пізнаєш зараз наше правосуддя:
За всіх обставин, що твою провину
Пом'якшують, — тебе чекає смерть.

Герміона

Владарю, стримайте погрози. Я
Сама шукаю виходу, яким
Погрожуєте ви. Яке добро
Мені життя могло б подарувати?
І ласку вашу, і корону, й спокій
Я втратила. Не знаю, як це сталось,
Лиш відчуваю. Ще я мала щастя
Вам дарувати юну звабу тіла,
Та й це мені не вільно, як чумній.
І третя радість — це дитя, що я
Під зіркою нещастя народила.
Його забрали від моїх грудей
Із молоком ще на вустах невинних,
Аби віддати смерті! А мене
На всіх розпуттях шльондрою назвали.

Ненависть люта не дала мені
Спокійно розродитися: це право
Належить навіть найбіднішій жінці.
І тільки-но я з ліжка підвелася,
Мене до суду потягли мерщій.
Яких ще втіх чекати від життя
Мені, щоб я боялася умерти?
До смерті я готова, та скажу,
Аби мене ви краще зрозуміли:
Я захищаю не життя, а честь.
Якщо мене осудять на підставі
Безглуздих підозрінь, що ви знайшли
В ревнивих снах, то суд ваш — беззаконне
Тиранство. А тепер, панове, я
Здаюсь на суд оракула. Нехай
Сам Аполлон мені суддею буде!

1-й вельможа

Прохання ваше справедливе. Отже,
Несіть скоріше вирок Аполлона.

Дехто з суддів виходить.

Герміона

Мій батько був колись царем Русі.*
Якби воскрес він і мене побачив
Отут, зневажену, в його очах
Не помсту ви знайшли б, а жаль глибокий!

Входять судді з Клеоменом та Діоном.

Суддя

Меч справедливості тримаю я,
Щоб ви на нім, Діоне й Клеомене,
Заприсяглися, що були у Дельфах
І звідти принесли цей вирок бога.
Що під печаткою у власні руки
Вам дав великий жрець і що потому
Священної печаті не зламали
Й не вичитали таємниць державних.

Клеомен, Діон

Ми присягаємось.

Леонт

Зірвіть печать
І прочитайте.

Суддя

(читає)
"Герміона невинна, Поліксен безгрішний, Камілло вірний під-данець.
Леонт ревнивий тиран. Його безневинна донька — законне дитя, і король житиме без спадкоємця, як не знайде того, що втра-тив".

Вельможі

Великий Аполлон!

Герміона

І славен вічно!

Леонт

Правду прочитав ти?

Суддя

Так, пане мій, усе, що є.

Леонт

Тоді
Неправда це, оракул нам збрехав.
Нехай триває суд. То все пусте.

Входить слуга.

Слуга

Володарю! Королю!

Леонт

Що там сталось?

Слуга

Королю, гнів на мене ваш накличе
Ця новина. Бо на саму лиш думку
Про долю королеви принц, ваш син,
Пішов від вас.

Леонт

Пішов? Куди?
Слуга

Помер.

Леонт

Це Аполлона гнів, це небеса
Мене карають за несправедливість.

Герміона зомліває.

Що сталось їй?

Поліна

Убила королеву
Ця звістка. Бачите, що коїть смерть.

Леонт

Візьміть її: ослабло в неї серце,
Вона ще опритомніє. Я надто
Довірився своїм підозрам. Легко
Несіть її, прошу, та дайте ліків,
Щоб повернулась до життя вона.

Поліна і дами, несучи Герміону, виходять.

Прости мені блюзнірство, Аполлоне,
Й невіру в присуд твій. Я з Поліксеном
Негайно помирюся, я повинен
Здобути знов прихильність королеви,

Назад прикличу доброго Камілло,
Його прилюдно я проголошу
Взірцем чеснот і вірності. Бо я,
Захоплений сліпим жаданням помсти,
Сам наказав йому отруту дати
Моєму другу Поліксену. Так
І сталось би, коли б не добре серце
Камілло та його тверезий розум,
Які знешкодили наказ поквапний.
Йому погрожував я смертю в разі
Непослуху, але й винагороду
За вбивство обіцяв. Та він відкрив
(Бо сам є втіленням усіх чеснот)
Мій задум гостеві, покинув тут
Усі маєтки й випадку віддався,
Лишивши скарб єдиний — честь. На тлі
Іржі душі моєї спалахне
Вона вогнем і ще відтінить дужче
Всю чорноту моїх учинків.

Входить Поліна.

Поліна

Лихо!
О, комір розірвіть мерщій, а то
Мені з розпуки серце розірветься!

1-й вельможа

Що означає це, шляхетна пані?

Поліна

Які тортури маєш ти для мене,
Тиране? Вогнище, колеса, диби?
Живцем здереш із мене шкіру? Будеш
Купати ув окропі, заливати
Свинець у горло? То які тортури,
Чи давні, чи нові, мене чекають
За те, що я скажу? Твоє тиранство
Ішло у парі з підозрінням завше;
Ця маячня й для хлопців заслабка,
А для дівчаток надто вже порожня.
Але подумай, що вона зробила,
І стань безумцем, знавісній навіки!
Всі ті твої химери — тільки жарти.
Ти Поліксена зрадив — то ніщо!
Ця зрада виявляє тільки дурість,
Обтяжену нестійкістю і ще
Злочинною невдячністю, — не більше.
Хотів ти честь Камілло затруїти,
Йому сказавши вбити короля.
І це дрібничка. Щось незмірно гірше
Зробив ти. В порівнянні з цим наказ
Твоє маля віддати крукам — крапля
У морі, хоч диявол в пеклі, мабуть,
Перш ніж таке вчинить, сльозу б утер.
Не дорікаю я тобі й за те,
Що винен ти у смерті принца. Він
Такий високий мав політ думок,
Незвичний в цьому віці, що йому
Спинилось серце від уяви тільки
Про те, як грубий та безумний батько
Образи висипає на невинну
Та благородну матір. Я не в цьому
Твого провину бачу. В чім вона —
Й сказати важко. Крикніть ви, панове:
"О горе!" Королева, королева! —

Найліпша, найдорожча із людей
Померла, і покара не спіткала
Убивці!

1-й вельможа

Хай боронять небеса!
Не може бути!

Поліна

Присягаюсь, правда!
Вона померла. Подивіться йдіть,
Коли не вірите мені. Якби ви
Змогли їй повернути червінь вуст,
І блиск очей, і тіла теплоту,
До вас, як до богів би, я молилась.
Тобі ж, тиране, не відмить довіку
Душі своєї. Надто вже важкий
Тягар гріхів несеш ти, щоб гризоти
Сумління скинути його могли.
Для тебе є один лиш вихід — відчай.
Хай десять тисяч років на колінах
Благають голі, босі та голодні
На скелях крижаних собі прощення, —
Боги й тоді у твій не глянуть бік.

Леонт

О, говори! Ти ще не все сказала.
Нехай усі слова найгірші скажуть —
Я заслужив їх.

1-й вельможа

Досить, не кажи
Нічого більше. Хай уже там як,
Ти гріх взяла на душу: надто гострі
Твої слова.

Поліна

Прошу мене простити.
Я завжди каюся, як усвідомлю
Гріхи свої. На жаль, мене далеко
Жіноча вдача завела. У серце
Його ця звістка вразила. Проте
Як лихо непоправне, то його
Скорбота не відмінить. І тому
До скарг моїх жалю не додавайте.
Я кару заслужила, нагадавши
Про те, що слід забути. Мій владарю,
Простіть безумну жінку, що любила
Покійну королеву, — знов дурниця!..
Я не скажу ні слова ні про неї,
Ні про дітей, не нагадаю вам,
Про чоловіка власного, що теж
Загинув. Тож зберіть свою всю мужність,
А я мовчатиму.

Леонт

Вже краще правду
Від тебе чути, ніж слова жалю.
Веди мене, прошу, до королеви
Й до сина. Ми покладемо обох
В одну могилу, і надгробний напис
На вічний сором мій усім розкаже
Про смерті їхньої причину. Я ж
Щодня приходитиму до каплиці,

Де спочиватимуть вони, і ревно
Ридатиму над ними, щоб знайти
Утіху в горі. Доки стане сили,
Обов'язок виконувати буду.
Веди ж мене до. тих моїх печалей.

Виходять.

Сцена 3

Богемія. Пустельне узбережжя.*

Входять Антіґон з немовлям і моряк.

Антіґон

Ти певен, що приплив наш корабель
До берегів богемської пустелі?

Моряк

Аякже, пане. Тільки я боюсь,
Що ми пристали у недобрий час,
Бо небо нам віщує бурю, наче
Боги на нас розгнівались і люто
Згори пильнують.

Антіґон

Хай здійсниться їхня
Священна воля! Йди на корабель,
А я тебе покличу за хвилину.

Моряк

Покваптеся й не йдіть у глиб країни,
Бо може скоро злива розпочатись,
Та й диких звірів, кажуть, тут чимало.

Антіґон

Іди собі, піду я за тобою.

Моряк

Я радий, що збулися ми турбот.
(Виходить)

Антіґон

Дитя нещасне, чув я, хоч не вірив,
Що душі мертвих можуть нам являтись.
Як правда це — твоя покійна мати
Явилася мені цієї ночі,
Бо ще ніколи сон такий подібний
Не був до дійсності. До мене жінка
Ішла з похиленою головою...
Вмістилища скорботи ще не бачив
Прекрасного такого. Вся у білім
До мене, наче святість, підійшла,
Вклонилась тричі — і хотіла вже
Заговорити, тільки очі враз
Перетворились на джерела сліз.
Та, поборовши врешті хвилювання,
Вона сказала: "Добрий Антіґоне,
Тобі супроти волі люта доля
Велить моє нещасне немовлятко

Звести зі світу. Не ламай присяги:
В Богемії пустельних місць чимало,
Де можеш плачучи його лишити
Так само у сльозах. Моя дитина
Лишиться там, і я її утрачу.
Тому назви Утратою дитя.
За те, що наш король тебе примусив
Вчинити так жорстоко, не побачиш
Дружини більше". І з гірким риданням
Вона в повітрі наче розчинилась.
Спочатку я злякавсь, а трохи згодом
Збагнув, що то не сон, а щира правда.
Безглузді сни усі, а цей мене
Враз полонив. Я певен: Герміона
Померла, Аполлон велить, оскільки
Це справді Поліксенове дитя,
Його лишити в батьковому краї,
Щоб вижило чи вмерло. Ах, живи,
Маленький пуп'янку.
(Кладе немовля, а біля нього — сувій пергаменту)
Лежи отут,
А тут написано усе про тебе.
(Кладе скриньку)
Аби тебе поставити на ніжки,
Ця дещиця залишиться для тебе.
От-от зірветься буря. Безталанне,
Ти за провину матері своєї
Приречене тепер поневірятись!
Я плакати не вмію, тільки серце
Кривавиться мені. Яке прокляття
Мене примусило все це зробити?
Бо заприсягся королю! Прощай!
В очах темніє. Ох, тверду колиску
Ти матимеш. Ніколи я не бачив,
Щоб небо почорніло так удень.

Звірячий рев! На корабель хутчій!
Женеться... я пропав навіки!
(Переслідуваний ведмедем, виходить)

Входить старий пастух.

Пастух

Я так міркую, що краще було б, якби між десятьма й двадцятьма трьома роками та не було б нічого, або ще краще, якби всю молодість можна було проспати, бо в цей час тільки й роблять, що надимають животи дівкам, насміхаються над старими, крадуть та б'ються... По-слухай-но мене! Якому дурневі спало б на думку полювати під таку погоду, крім отих запальних голів десь у дев'ятнадцять — двадцять два роки? Наполохали двох моїх найкращих овечок, ті десь забігли, і я боюся, що вовк знайде їх швидше, ніж господар. Коли їх десь і знайдеш, то хіба на березі моря — скубуть собі плющ. Поможи мені, боже, знайти їх!
(Помічає немовля)
Що ж, на здоров'я їм!.. Але що я тут бачу! Милостивий боже, це ж дитинка! Маленька, ще й гарненька! Чиє ж воно: боже чи людське? Справді, гарне дитя. Але я певен, що тут замішався чийсь гріх. Я не дуже письменний, а проте тут наче написано, ще й великими літера-ми, що якась пані согрішила. Де б вона не слугувала собою, — чи десь на сходах, чи на скрині, чи в дверях, певно, їй там було тепліше, ніж тобі отут, бідненьке! Заберу я його до себе, а то ще пропаде. Та й син мій от-от з'явиться: це ж він гукав щойно. Гей! Гей!

Блазень

Агов! Агов!

Пастух

А, ти вже тут? Хочеш побачити щось, про що розповідатимуть, навіть коли ти гнитимеш у землі?

Входить блазень.*

Що тобі, хлопче?

Блазень

О, я бачив два такі видовища,— одне на землі, друге на морі. Але нема чого розводитися про море, бо гляньте, що робиться на не-бі. Між ним і землею не просунути й шила.

Пастух

Та що ж там сталося, хлопче?

Блазень

Якби ви змогли побачити, як море гнівається, як воно розходи-лось, як воно кидається на берег! Та не це головне. О, бідні люди, як же вони кричали, як гукали "Рятуйте!". Їх то видно було, то не видно. То корабель, здавалося, ось-ось проб'є щоглою місяць, а за хвилину по тому його цілком укрило шумовиння та бризки, неначе корок, ки-нутий у бочку. А потім я побачив, як на суходолі ведмідь викручував чоловікові лопатку, а він гукав мене на допомогу й кричав, що зветь-ся Антіґоном і що він дворянин. Та покінчімо вже з кораблем — тре-ба було бачити, як море його поглинуло, та як же вони волали перед тим, бідахи, а море знущалося з них, і як той нещасний дворянин ре-вів, коли ведмідь над ним збиткувався, і як вони обидва ревли, ще го-лосніше за море та бурю!

Пастух

Спаси й заступи! Коли ж це було, хлопче?

Блазень

Та оце щойно! Відтоді я ще й оком не змигнув. Ті ще не захоло-ли під водою, а ведмідь іще не доснідав тим дворянином. Те все ще не скінчилося!

Пастух

Був би я поруч, я б допоміг старому.

Блазень

Чому вас не було біля корабля, щоб допомогти йому? Але ваше добросердя не мало б на що спертися.

Пастух

Сумні діла, дуже сумні! Але глянь-но сюди, хлопче, нехай тебе бог благословить. Ти бачив людей, що вмирали, а я натрапив на не-мовля, яке щойно народилось. Ось кого ти маєш побачити! Глянь, хрещальне вбрання просто для дитини з палацу. А це ти бачив?
(Показує на скриньку)
Візьми, хлопче, візьми й розкрий. Ану, погляньмо: колись мені на-пророчено, ніби феї дадуть мені багатство. Оцю дитину вкрали й під-кинули феї. Відкрий-но скриньку. Що там усередині, хлопче?

Блазень

(відкриваючи скриньку)
Ваша старість купатиметься в золоті! Якщо гріхи молодості вже вам

простилися, то можете грішити знову на здоров'я! Тут золото, самісіньке щире золото.

Пастух

Ясно, це золото фей, мій хлопче. Збери його докупи й добре тримай. Додому навпрошки! Нам таки всміхнулась доля, і, щоб не втратити свого щастя, треба язика за зубами тримати.* Залишмо овець і мерщій навпрошки додому.

Блазень

Ідіть самі з вашими знахідками. А я піду погляну, чи ведмідь уже покинув дворянина та що саме він йому від'їв. Ведмеді люті ли-ше тоді, коли голодні. Якщо там лишилося щось від дворянина, я те поховаю.

Пастух

Добре! Якщо по тих рештках тобі вдасться розпізнати, хто саме тут був, покличеш мене, щоб і я побачив.

Блазень

Аякже, покличу. А ви поможете мені закопати його.

Пастух

Це справді щасливий день, мій хлопче, і в цей
день ми робитимемо добре діло.

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Сцена 1

Входить Час у ролі Хору.*

Час

Не всякому я люб, та всіх держу:
Захочу — знищу, схочу — збережу.
Для добрих і лихих — печаль і втіха,
І виплоджу, і розвінчаю лихо.
Я — Час, несу веселі і скорботні дні,
Хай буде тут дозволено мені
На всю потужність розгорнути крила.
Не дорікайте, що могутня сила
Тих крил перенести спроможна враз
Вперед аж на шістнадцять років вас.
Я маю владу— можу за годину
Життя людей змінити докорінно,
Одним лиш доторком крила зламавши
Закони, дані начебто назавше.
Я бачив у віків прадавній млі
Закон, що встановився на Землі,
Змело його в одвічну чорну яму —
І з нинішнім те станеться так само.
Притьмарю я сучасності свічадо —
Роботу цю роблю я завжди радо.
Тепер годинник я переверну,
І ви, немов прокинувшись зі сну,
Побачите Богемію навкруг
(Тим часом, як Леонт, наш давній друг,
Відлюдником з тяжкого лиха став).
Згадайте принца — я його назвав
Раніше. Флорізель його ім'я.
Утрата ж, маю вам сказати я,
Вже виросла і стала дуже гарна.

Що з нею буде, — не питайте марно.
Мені не вільно вам про те сказати:
Вузли мені належить розв'язати.
Тож будьте, як довірливе дитя,
А ми вам тут покажемо життя.
(Виходить)

Сцена 2

Богемія. Палац Поліксена.

Входять Поліксен і Камілло.

Поліксен

Прошу тебе, мій добрий Камілло, не вимагай цього від мене. Якщо я не виконаю твого прохання, то захворію. А коли виконаю, то помру.

Камілло

Вже п'ятнадцять років,* як я не бачив батьківщини. І хоч я увесь цей час дихав повітрям чужини, я бажаю скласти мої кістки в рідному краю. До того ж мій володар, король, охоплений каяттям, просить мене повернутись, і я, хоч це, може, звучить похвальбою, можливо, зняв би з нього частину тягаря його скорботи. І це так само спонукає мене до від'їзду.

Поліксен

Якщо ти мене любиш, Камілло, не відмовляй мені в усіх твоїх послугах. Мене вабить до тебе насамперед твоя доброта. Краще було б ніколи не знати тебе, ніж раптом утратити. Ти опікувався багатьма моїми справами, і тільки ти був здатен добре ними порядкувати. От-же, слід було б тобі лишитися, щоб їх завершити, інакше ти забереш із собою

навіть ті послуги, що ти вже мені зробив. Якщо я не винаго-роджував їх так, як вони того заслуговували (бо це таки було неможливо), то тепер постараюся краще виявляти тобі мою вдячність, маю-чи від цього як чистий прибуток твою дружбу. О, не кажи мені нічого про оту фатальну країну Сіцілію, прошу тебе. Для мене мов кара вже сама її назва, бо нагадує мені про нещасного короля, брата мого, що нині кається, як ти кажеш, і хоче помиритися зі мною. Він і досі оплакує втрату дорогої королеви й дітей. Скажи-но, коли ти востаннє бачив принца Флорізеля, мого сина? Королі так само нещасні, коли мають невдячних дітей, як і тоді, коли вони втрачають дітей, гідних усіх похвал.

Камілло

Володарю, я не бачив принца вже три дні. Не знаю, яким утіш-ним справам він віддається, але я з жалем спостерігаю, як уже віддав-на його часто не видно на двірських церемоніях, і він приділяє менше уваги обов'язкам принца, ніж раніше.

Поліксен

Я так само помітив це, Камілло, і його поведінка непокоїть мене настільки, що я доручив наглядачам з'ясувати, чому відсутній він. Я дізнався, що він часто відвідує хатину простого пастуха. А цей пас-тух, як розповідають сусіди, навдивовижу розбагатів, не мавши ко-лись нічого.

Камілло

Я дещо чув, пане, про такого чоловіка: він ще має доньку, наді-лену рідкісними чеснотами. Чутки про неї розійшлися дуже далеко, уславлюючи ту звичайну хатину.

Поліксен

Мене так само повідомили про те, і я боюся, що саме тут і кри-ється принада, яка вабить нашого сина. Ходімо туди, ти мене супро-водитимеш, але не виявляймо, хто ми насправді. Побалакаймо трохи з тим пастухом. Він чоловік простий, і, я гадаю, нам буде не важко діз-натися, чому саме мій син унадився туди. Допоможи мені, благаю, в цій справі й не думай більше про Сіцілію.

Камілло

Охоче скоряюсь вашому наказу.

Поліксен

Найдорожчий мій Камілло! Ходімо перевдягнемось.

Виходять.

Сцена 3

Дорога поблизу хатини пастуха.

Входить Автолік співаючи.

Автолік

Розквітли проліски в гаю,
Гей, дівко-весно, йди сюди,
Зігрій замерзлу кров мою,
Врятуй від зимньої біди.

Вже тане сніг і легше йти,
Чом, пташко, не співаєш ти?

Свербить рука щось потягти,
Ще й кухоль пива піднести.

Ось жайвір десь у вишині,
Гей заспівав свої пісні,
З дівками весело мені
На сіні в рідній стороні.

Був колись гарний час, коли я слугував принцові Флорізелю і в оксамиті ходив. Але нині — що маю робити?

Сум не для мене, доле, знай!
Вже ясен місяць світить путь.
Шукаєш ти пригод? Рушай,
Вперед, а там вже будь-що-будь.

Всі мають право на життя,
То що? В найгіршім разі
Складу свій звіт без каяття
І дуба дам в тюрязі.

Моє ремесло — білизна: коли коршак будує собі гніздо, не спус-кайте з ока навіть хустинки. Батько назвав мене Автоліком.* Він, як і я сам, народився під знаком Меркурія.* Він любив жити за чужий ра-хунок і завжди тяг до себе бездоглядні дрібнички. Я грав у кості, а ще грався з дівками, тому й маю тепер оцей обладунок, а живу з простої крадіжки. Шибениця й стусан царюють на битих шляхах: щоб мене побили або повісили! Що ж до вічного життя, то я жену геть навіть думку про це. А ось і здобич! Здобич!

Входить блазень.

Блазень

Підрахуймо. Одинадцять баранів дають паку. Кожна пака дасть мені фунт і кілька шилінгів. А коли зняти вовну з півтора тисяч овець, який зиск я з неї матиму?

Автолік

(убік)
Настав сильце, сиди та жди,
Бо пташці не минуть біди.

Блазень

Без рахівника я не впораюсь. Погляньмо, що мені треба купити для нашого свята овечих стрижіїв? Три фунти цукру, п'ять фунтів ко-ринки, рису, — навіщо їй заманулося того рису, моїй сестричці? Але батько призначив її господинею свята, і вона дуже з того радіє! Вона приготувала двадцять чотири букети для стрижіїв, для троїстих спі-ваків, — усіх таких гарних! Але чи не всі вони тенори та баси — тільки один пуританин серед них, так той співає псалми і тоді, коли вшкварять веселої. Треба буде прихопити шафрану,* щоб підкрасити пироги з грушами, взяти мускатних горіхів, фініків, — ні, їх нема в моєму списку, — сім горіхів, один чи два корінці імбиру, — але це треба буде в кого-небудь позичити, чотири фунти слив і стільки ж родзинок...

Автолік

(лежачи на землі)
Ой лишенько, навіщо я на світ народився?*

Блазень

В ім'я моє...

Автолік

Пробі, пробі! Зніміть з мене це лахміття, і я помру, помру, по-мру!

Блазень

Бідолашний, замість знімати це лахміття, тобі треба було б чо-гось додати.

Автолік

О пане, його бруд гнітить мене більше, ніж усі стусани, яких я нахапався, а вони були дошкульні, і як почати їх рахувати, то й міль-йонів не вистачить!

Блазень

О бідолахо, мільйони стусанів — це неабищо!

Автолік

Мене обікрадено, добродію, ще й побито. Розбійники забрали в мене гроші та одяг, мені ж лишили це мерзенне ганчір'я.

Блазень

І хто ж то був, вершник чи піший?

Автолік

Піший, мій добрий пане, піший.

Блазень

Певна річ, судячи з одягу, що він тобі лишив, то був піший. Як-би це був плащ вершника, він би тобі ліпше прислужився. Дай-но ме-ні руку, я допоможу тобі. Дай руку й ходімо разом.
(Допомагає Автоліку підвестися)

Автолік

Ой мій добрий пане, ой! Помалу, благаю вас!

Блазень

Бідолашний ти мій!

Автолік

О пане, помалу, добрий мій пане! Я боюся, що мені викручено руку.

Блазень

Погляньмо! Ти можеш її піднести?

Автолік

Помалу, мій добрий пане.
(Витягує в нього гаманець)
Пане мій добрий, помалу! О, як ви мені милосердно допомогли!

Блазень

Тобі потрібні гроші? Я можу тобі дати трохи.

Автолік

Ні, дорогий мій, найдорожчий пане, ні, благаю вас. Мій родич живе за три чверті милі звідси, я піду до нього. Він дасть мені і гро-шей, і всього, що мені заманеться. Не пропонуйте мені грошей, за-клинаю вас: ви раните мені серце.

Блазень

А як виглядав той чолов'яга, що так вас зобидив?

Автолік

Цей чолов'яга йшов дорогою з візочком, колись я знав його, він служив у принца. Не знаю, за що саме його прогнали з палацу, але, напевно, за одну з його чеснот.

Блазень

За одну з вад, хочете ви сказати? Бо за чесноти з палацу не вига-няють. Чесноти плекають, щоб вони лишилися там назавжди. Але во-ни зупиняються там лише тимчасово.

Автолік

Так, пане, я саме й хотів сказати "вад". Того чолов'ягу я знав досить добре. Коли його вигнали, він ходив з мавпою по ярмарках, потім був судовим виконавцем; згодом він придбав лялькову виставу про блудного сина одружився з удовою лудильника десь за милю від мого помешкання. Нарешті, помінявши хтозна-скільки шахрайських занять, він обрав собі ремесло злодія. Дехто кличе його Автоліком.

Блазень

Чума б його задавила! То таки злодій, слово честі, справжній злодій. Він вештається по ярмарках, по святах та по ведмедячих боях.

Автолік

Правда ваша, пане. Він такий, саме такий, мерзотник, він нап'яв на мене це лахміття.

Блазень

Більшого злодія та боягуза нема на всю Богемію. Ви б тільки глянули на нього згорда і сплюнули, то він би й накивав п'ятами.

Автолік

Мушу признатись вам, пане, з мене боєць ніякий. Мені бракує для цього мужності, а він знав це, присягаюся вам.

Блазень

А як ви тепер почуваєтесь?

Автолік

Набагато краще, мій добрий пане: я вже можу триматись на но-гах і навіть іти. Я можу навіть покинути вас і піти потихеньку до того мого родича.

Блазень

Хочете, я проведу вас трохи?

Автолік

Ні, мій любий пане: не треба, добрий мій пане.

Блазень

Гаразд, тоді щасливої дороги. Мені треба піти купити приправ для свята овечих стрижіїв.

Автолік

Хай вам щастить, мій добрий пане.

Блазень виходить.

Як для приправ, то твій гаманець не такий уже й гарячий. Я там теж буду, на вашому овечому святі. І коли це шахрайство не приведе за собою ще одного та коли стрижії самі не будуть пострижені, то нехай мене викреслять зі списків злодіїв і запишуть моє ім'я до Книги Чес-нот. (Співає)

Вперед-бо, в добрий час — у путь,
Хапай усе, що вдасться!
Веселі довго проживуть,
Сумних же візьме трясця!

(Виходить)

Сцена 4

Перед хатиною пастуха.

Входять Флорізель* і Утрата.

Флорізель

Прикраси незвичайні вам дають
Нове життя: тепер ви не пастушка,
Ви — Флора* на порозі квітня. Це
Стрижійське свято — наче асамблея
Малих богів, ви ж — їхня королева.

Утрата

Великодушний пане мій, мені
Так важко докоряти вам безумством:
Пробачте, що сказала я це слово!
Ви, благородний і достойний принц,
На кого дивиться уся країна,
Воліли ви сільське вбрання вдягти,
Мене ж, селянку бідну, повеліли
Убрати, як богиню. Всім відомо:
Немає свята без дурниць, а то
Я спаленіла б, вас уздрівши тут,
Подумала б, що ви заприсяглись
Мені люстерко піднести.

Флорізель

А я
Благословляю той щасливий день,
Коли мій добрий сокіл залетів
На землі батечка твого.

Утрата

Нехай
Юпітер вашу радість береже.
Боюсь я дуже відстані між нами,
А вам становище не дозволяє

Боятися. Тремчу я й нині: що,
Як випадково пройде батько ваш
Повз нас? О доле! Що б подумав він,
Коли б побачив свій найліпший твір
В такій оправі вбогій? Що б сказав?
І як би в цій позиченій красі
Я стерпіла його суворий погляд?

Флорізель

Чекайте тільки радості. Боги,
Схиляючись перед коханням, навіть
З'являлись у тваринячих подобах:
Юпітер став биком, ревів, як бик,
Нептун зеленочубий цапом став
І мекав; Аполлон в плащі вогненнім,
Бог золотий, став бідним селянином,*
Як нині я. Та їх метаморфози
Не мали на меті краси такої,
Такої чистоти. Мої бажання
Не йдуть попереду моєї честі,
І не палкіші прагнення мої,
Ніж віра.

Утрата

Тільки ваша воля, пане,
Не зможе опиратись владі батька,
Коли вони зіткнуться неминуче,
Тоді відмовитись вам доведеться
Від намірів своїх — або мені
Відмовитися від життя.

Флорізель

Утрато,
Прошу, не тьмар печальними думками
Ти свята нашого. Красо моя,
Знай: як не буду твій, тим більш не буду
Я батькові належати. Бо я
Не стану нічиїм, та й сам собою
Не зможу бути. Все, усе я зважив,
Хай доля каже "ні!" — кажу я "так!".
Розвеселися, люба, віджени
Думки сумні, дивись: надходять гості,
Осяй нас личком, наче вже сьогодні
Весілля ми святкуємо. Згадай:
Заприсяглися ми його діждатись.

Утрата

О добра доле, захисти нас!

Флорізель

Глянь,
Вже гості наближаються. Тобі
Належить весело їх привітати, —
Хай наші щоки радістю пашіють.

Входить пастух, блазень, Мопса, Доркас та інші, поміж них і перевдягнені Поліксен та Камілло.

Пастух

Тобі не сором, доню? Як була
Моя стара жива, то в день такий
Встигала скрізь: нарізати тут хліба,
Горілки принести, чогось зварити,

Подати, зрештою, піти в танець
І заспівати пісню, тут і там,
То біля одного, а то вже з другим,
З обличчям розпашілим від роботи.
А щоб вогонь той трохи пригасити,
Пила із кожним за його здоров'я.
А ти відсторонилась від усього,
Неначе гостя, а не господиня
На святі. Привітай, прошу тебе,
Ти друзів невідомих, запроси
До столу їх, і здружимось ми з ними
Ще так, що ти й не розіллєш водою.
Тож не соромся, а берись до діла:
Запрошуй всіх на свято й побажай,
Щоб наші вівці та були здорові.

Утрата

(до Поліксена)
Ласкаво просимо на свято, пане!
Мій тато побажав, щоб я була
Сьогодні господинею.
(До Камілло)
І вас
Ми просимо також. Подай, Доркасе,
Мені ці квіти. Розмарин і руту
Візьміть, панове.* Цілу довгу зиму
Ці квіти запах збережуть і колір.
Тож просимо ласкаво — і нехай
Найкращі спогади у вас про свято
Залишаться.

Поліксен

Пастушко люба, ти
Гаразд відзначила старий наш вік
Зимовими квітками.

Утрата

О панове!
Коли старіє, хилиться вже рік,
Коли не вмерло літо, а зима
У дрижаках іще не народилась,
Тоді найліпші квіти — це гвоздики
Й левкої — буцім покручі природи.
Та в нашому садочку їх немає,
Бо їх розводить я не хочу.

Поліксен

Я
Хотів би знати, звідки ця зневага
До них у тебе?

Утрата

Таж строкатість їхня,
Як кажуть люди, йде не від природи
Великої, а більше від мистецтва.*

Поліксен

Хай так. Та всякий засіб, що природу
Поліпшує, сама природа й творить;
Тож над мистецтвом, що скраша її,
Стоїть мистецтво, що вона створила.
Дівчатко любе, уяви собі,

Як до якогось дикого пенька
Та прищепили пагін благородний,
І вже дає простісінька рослина
Прекрасний плід. Оце і є мистецтво,
Яке природу направля — чи радше
Лиш змінює, але саме воно,
Оте мистецтво, є також природа.

Утрата

Це так.

Поліксен

То розведіть і ви левкої
У вашому садку й не називайте
Їх покручами.

Утрата

Витрачать не стану
На це я сил. Так само, як не хочу,
Аби мене юнак цей похвалив,
Що добре я себе підмалювала,
І тільки через це одне він хоче
Мене пошлюбити. Ось ваші квіти:
Чебрець, лаванда, м'ята, майоран,
Іще й нагідки — з сонцем засинають
І прокидаються, як сонце встане,
В сльозах. Пасують літні квіти людям
У полудневім віці. Вас ласкаво
Запрошую на свято.

Камілло

От коли б
Попав до вас в отару я — не пасся б,
А тільки б вас очима пас.

Утрата

Бідаха!
Ви схудли б так, що сніговії січня
Вас продували б наскрізь!
(До Флорізеля)
А для вас
Хотіла б мати трохи інші квіти, —
Весняні. Пасували б вам вони.
(До пастушок)
І вам так само. На гілках дівочих
Незайманість розквітла б. Прозерпіно!
Якби я мала квіти ті, що ти,
Настрашена, зронила з колісниці
Плутона! Ті нарциси, що приходять
На землю бавитися з березневим
Холодним вітром (навіть ластівки
На це насмілитись не можуть). Ще
Хотіла б мати я фіалки темні,
Гарніші за Юнонині повіки
Й Венерин подих. Примулу бліду,
Що помирає, шлюбу не діждавшись,
Міцних обіймів Феба не зазнавши,* —
Таку біду дівчата часто мають.
Іще б мені півонії препишні,
Лілеї та красолі! З них сплела б
Гірлянди вам усім, а вас, мій друже
Я квітами засипала б!

Флорізель

Невже?
Як мертве тіло?

Утрата

Ні, як любий згірок
Для гри кохання та для відпочинку,
Не мертве тіло, що земля укриє,
Але живе, що крию я сама
Цілунками. Візьміть ці квіти. Я ж
Неначе граю роль у пасторалі,
Яку показують на трійцю.* Певно,
Мій одяг думку цю мені навіяв.

Флорізель

Утрато, знай, хоч би ти що робила,
Все робиш якнайліпше. А коли
Говориш, слухав би тебе весь вік,
А як співаєш ти, то я б хотів,
Щоб ти усе співаючи робила:
Молилась, купувала, продавала,
Наказувала навіть. А коли
Танцюєш ти, бажаю, щоб ти стала
Морською хвилею, — і тільки нею!
Щоб ти була у русі повсякчас.
Твоя найменша дія враз вінчає
Всі попередні, хоч усі вони
Достоту королівські.

Утрата

О Дорікле,
Ви хвалите надміру. Ваша юність

І відданість, що промовляють щиро
Із вашого обличчя, — запорука,
Що ви — незаплямований пастух.
А то б я думала, що ви звести
На хибний шлях мене б хотіли.

Флорізель

Люба,
Ти не страшись мене, як я не хочу
Тебе лякати. Ну, тепер мерщій
До танцю! Руку дай, Утрато мила.
Отак паруються голубка й голуб,
Аби ніколи вже не розлучатись.

Утрата

Я радо в тім заприсягтись могла б.

Поліксен

З усіх сільських дівчат, що ряст оцей
Топтали будь-коли, оця — найкраща.
Поводження й постава промовляють
Про благородну вищість над усім,
Що тут її оточує.

Камілло

Він каже
Їй щось таке, що кров до щік її
Аж кинулась. Вона і справді є
Від ніг до голови мов королева.

Блазень

Ходімо, гей, де ж музика?

Доркас

Хай Мопса
До пари з вами стане. Часнику
Наїстися вам слід, щоб заглушити
Її цілунки запашні.

Мопса

Зажди,
Тобі віддячу я.

Блазень

Ні слова більше!
Музики, грайте!

Музика. Пастухи танцюють з пастушками.

Поліксен

Господарю, скажіть, хто той пастух,
Що вашу доньку танцювать повів?

Пастух

Доріклом зветься — хвалиться, що має
Прегарне пасовисько. Чув про те
Лише від нього я, та вірю хлопцю.

Так само вірю, що дочку він любить
Мою: адже ніколи ясен місяць
У вод свічадо так не зазирав,
Як задивляється оцей юнак
У зір її, читаючи, мов книгу,
Усе, що там написано. Не знаю,
Хто з них сильніше любить, та різниця
Не перевищить півцілунка.

Поліксен

Гарно
Вона танцює.

Пастух

Гарно й робить все.
Коли із нею молодий Дорікл
Одружиться, дістане дар такий
Від неї, що й не снивсь йому.

Входить слуга.

Слуга

О пане, якби ви тільки послухали бродячого торговця там, за дверима! Ви більше ніколи не захочете танцювати під сурму та бара-бан; та й козиця вам нічого вже не скаже; той хлопець ушкварить вам усяких пісень швидше, ніж ви відрахуєте йому гроші; співи вискаку-ють йому з рота, наче він перед тим наковтався балад, а вуха в слуха-чів витягуються, щоб краще чути його пісні.

Блазень

Він прийшов дуже до речі. Хай заходить. Я люблю балади, а надто коли яку-небудь сумну історію розповідають весело або ж коли щось сміховинне співають, мов голосять.

Слуга

Він має пісні для чоловіків, для жінок, одне слово, на всі смаки. Має кращий вибір товару, ніж рукавичник. Найліпші любовні пісень-ки для дівчат, — і ні слова сороміцького, аж дивно. З такими ніжними приспівами — "розгойдав її", "поплескав її"; який-небудь чубатий телепень з нечестивими думками ревів би про щось стидке, а в цього хлопця дівчина відповідає: "Не завдай же лиха!" Вона відштовхує, відтручує отим "Лиха не завдай!"

Поліксен

Оце так молодець!

Блазень

Ти кажеш нам справді про надзвичайного чоловіка. Він має сві-жий товар?

Слуга

Там у нього є бинди всіх кольорів веселки, більше всякої всячи-ни, ніж могли б охопити вченим поглядом усі богемські судовики, хоч купив їх він гуртом: ремінці, шитво, гаптування, батист. І він вам показує всі ті товари голісінькими, наче богів чи богинь; ви можете повірити, ніби сорочка — то янголиця, такі псалми співає він її рука-вам та вставкам.

Блазень

Приведи його, прошу тебе, і хай він зайде сюди співаючи.

Утрата

Але попроси його, щоб не вживав грубих слів у своїх піснях.

Слуга виходить.

Блазень

Трапляються серед цих мандрівних торговців люди такі гідні, що ви б і не подумали, сестричко.

Утрата

А я й не подумаю, братику.

Входить Автолік співаючи:

Батист біленький, наче сніг,
А креп, як ворон, — чорний.
До рукавичок до моїх
Трояндний дух нас горне.
Є й маски для усіх носів,
Браслети й персні в парі,
Парфуми із чужих країв
Для дамських будуарів, —
Усе, що хлопці дарувать
Своїм коханим хочуть.
Ідіть до мене купувать,
А ні, то плакать і ридать
Коханим аж до ночі.

Блазень

Якби я не закохався в Мопсу, то ти б із мене не витяг жодної монетки. Але вона зробила мене своїм рабом, і я мушу відробляти це рабство стрічками та рукавичками.

Мопса

Усе те мені було обіцяно до свята, але й тепер не пізно.

Доркас

Він обіцяв тобі дещо більше за це, або ж люди брешуть несосвітенно.

Мопса

Усе, що він тобі обіцяв, він уже виплатив. А може, ще й з гаком. Тобі буде дуже соромно повертати йому борг.

Блазень

І хто тільки виховує нині дівчат? Чи вам позав'язувати спідниці на головах? Чи ви не встигаєте попліткувати, коли доїте корів, чи пе-ред сном, чи як підкидаєте дрова в піч? А то теревените безперестан-ку. Добре, хоч потихеньку. Ану, поприв'язуйте ваші дзвони — й ні слова більше!

Мопса

А я нічого й не кажу. Ходімо, ти мені обіцяв гарне намисто та напахчені рукавички.

Блазень

Чи ж я не казав тобі, що зустрів розбійника на дорозі й він за-брав у мене всі гроші?

Автолік

Ваша правда, пане. Розбійників на дорогах вистачає. Тому й на-лежить людям стерегтися.

Блазень

Не бійся, чоловіче. Тут у тебе не заберуть нічого.

Автолік

Сподіваюсь, пане. Бо маю таки дещо коштовне поміж моїх това-рів.

Блазень

Що саме? Балади?

Мопса

Купіть мені одну, прошу вас. Понад усе на світі хотіла б мати друковану баладу: для певності, що все в ній — щира правда.

Автолік

Ось вам одна, що її співають дуже жалісно. Як лихварева жінка заразом народила двадцять мішків золота, і як вона хотіла наїстися зміїних голів та смажених риб.

Мопса

І ви гадаєте, що все це — правда?

Автолік

Свята правда, а віку їй — місяць.

Доркас

Боронь мене боже одружитися з лихварем!

Автолік

Ось тут і повитуху названо — пані Брехлінс, а були при тому п'ять чи шість поважних жінок. Невже ж я став би поширювати вига-дки?

Мопса

Ой, прошу вас, купіть її для мене.

Блазень

Гаразд, відкладіть її набік і гляньмо спочатку на інші балади; за-раз ми купимо щось інше.

Автолік

А ось іще одна: про рибину, що з'явилась над берегом* у середу вісімдесятого квітня на вишині сорок тисяч сажнів над водою і про-співала цю баладу про жорстокосердих дівчат. Усі подумали, що то жінка, яку зачарували в холодну рибину, бо вона не хотіла віддатися тому, хто її кохав. Ця балада так само жалісна, як і правдива.

Доркас

То ви вважаєте, що й це правда?

Автолік

Її підписали п'ятеро міських радників і так багато свідків, що в моїй скрині забракло місця для їхніх підписів.

Блазень

Відкладіть її так само набік. Ще одну!

Автолік

Ось весела балада, але дуже гарна.

Мопса

Візьмімо й веселу.

Автолік

Оця найвеселіша й співається на голос: "Дві дівчини до хлопця залицялись". На Заході всі дівчата співають її, вона дуже модна, запевняю вас.

Мопса

Ми можемо заспівати її удвох: вибирай собі партію, бо вона співається на три голоси.

Доркас

Ми вже співали такої місяць тому.

Автолік

Я виконуватиму свою партію. Адже це моє ремесло. Починаймо.

ПІСНЯ

Автолік

Прощайте, я ж піду туди —
Ніхто не знатиме, куди.

Доркас

Куди?

Мопса

Скажи!

Доркас

Благаю.

Мопса

Від мене,— присягався ти,—
Секретів більш не берегти.

Доркас

Візьми мене, мій раю!

Мопса

Куди ж? На хутір? До млина?

Доркас

Чи там, чи тут, — біда одна!

Автолік

Я, може, й сам не знаю.

Доркас

Ти обіцяв мене кохать.

Мопса

Хотів мене за любку мать:
Ти йдеш, а я конаю.

Блазень

Пора нам кінчати цю пісню. Мій тато й ті двоє панів мають по-важну розмову, тож не треба їм заважати.
(Автолікові)
Йди-но за мною зі своєю скринькою. Я куплю подарунків обом вам, красуні мої. Ми беремо тільки щонайліпше, хлопче. Йдіть за мною, дівчатка.
(Із Доркас та Мопсою виходить)

Автолік

І ти за них дорого заплатиш.
(Йде за ними співаючи)*
Мереживо чи до смаку?
Прикрасу хочеш ти яку?
Моя ти пташко мила!
Чи шовку хочеш, чи ниток?
Не бійся, підійди на крок,
Глянь: гарних перснів сила!
До продавця ти поспішай,
У всьому гроші, так і знай,
Бо їм до всього діло!
(Виходить)

Входить слуга.

Слуга

Пане, там троє колісників, та ще троє пастухів, та троє погони-чів, та троє свинарів, усі вони перевдяглися в зарослих шерстю хлоп-ців, назвалися "затирами",* витанцьовують таке, що дівки звуть усе те стрибаниною, бо їх до того танцю не беруть. Але вони думають усе ж таки, що тим, хто вміє лише грати в кулі, такі танці можуть стра-шенно сподобатися.

Пастух

Досить! Цього нам не треба: вже й так маємо тих усіх сільських дурниць по саму зав'язку. Я певен, що ми вас знудимо, панове.

Поліксен

Ви знуджуєте лише тих, хто нас розважає. Погляньмо, прошу, на ці чотири тріо пастухів.

Слуга

Одне з тих тріо, кажуть, танцювало перед королем; найкращий з трьох підстрибує точнісінько на двадцять з половиною футів.

Пастух

Досить балачок. Як уже ці добрі панове так хочуть, то нехай увійдуть танцюристи. Але швиденько!

Слуга

Гаразд, вони вже коло дверей, пане.
(Впускає пастухів, що виконують танець сатирів і виходять)

Поліксен

(до пастуха)
О діду, ви багато ще новин
Почуєте невдовзі.
(До Камілло)
Чи не надто
Далеко це зайшло? Вже час настав
Їх розлучити. Надто він наївний
І звик багато говорити.
(До Флорізеля)
Друже!
Ви щось на серці маєте важке,
Й воно вам заважає веселитись.
Коли я юним був і так тримав
Любов за руку, я вкривав її
Прикрасами, всі скрині торговців
Спустошуючи. Чом же ви нічого
Їй не купили? Начувайтесь, друже:

Красуня ваша міркувать почне,
Приписуючи неуважність вашу
Чи скнарості, чи бракові любові,
Й вам нічого відповісти їй буде,
А ви ж хотіли б, щоб вона була
Щасливою.

Флорізель

Мій добрий пане, я
Чудово знаю, що вона байдужа
До тих дрібниць. А щодо подарунків
Моїх, то ними серце в мене повне,
І я вже всі віддав їй, хоч нічого
З них вибирати не пропонував.
О, як хотів би висловити душу
Оцьому пану літньому. Здається,
Колись кохав і він! Подай же руку,
Немов голубки пір'я, ніжну й білу,
Як зуби ефіопа чи як сніг,
Що двічі пересіяли його
Північні бурі.

Поліксен

Що ж то буде далі?
Як спритно миє юний пастушок
Цю руку, що й без того надто біла.
Але урвав я вашу мову. Далі,
Послухаймо заяву вашу.

Флорізель

Так,
Послухайте і будьте свідком.

Поліксен

Добре,
І приятель мій також?

Флорізель

Він, і всі,
І люди, і земля, і небеса:
Якби мене короною вінчали
Монарха наймогутнішого в світі,
Якби я гідний був цього вінця,
Якби я був найкращим з юнаків,
Мені байдуже все було б оте,
Коли б вона мене не покохала.
Бо тільки їй служити прагну я
Усім, що маю. А без неї хай
Те все загине!

Поліксен

Сказано прекрасно.

Камілло

Це свідчить про глибоке почуття.

Пастух

А ти йому, дитино, все те скажеш?

Утрата

Не вмію я так гарно говорити
І навіть думати, але я маю
Канву думок своїх і вже по ній
Гаптую чистоту його думок.

Пастух

Рука в руці — і ділу вже кінець!
Незнані друзі будуть нам за свідків.
Я доньку віддаю йому — і посаг
Однаковий із тим, що має хлопець.

Флорізель

Той посаг — доньки вашої цнотливість.
Бо хтось помре — і матиму я більше,
Ніж ви собі спроможні уявити.
Ото здивуються усі навколо!
Тепер же перед свідками з'єднайте
Ви наші руки!

Пастух

Дай свою
І ти, моє дитя.

Поліксен

Заждіть, юначе,*
Ви батька маєте?

Флорізель

То й що, як маю?

Поліксен

Чи знає він про це?

Флорізель

О ні, й ніколи
Він не дізнається.

Поліксен

А я гадаю,
Що батько на заручинах у сина
Найпершим гостем бути б мав. Невже
Він до важливих справ уже нездатний?
Чи він від старості уже здитинів
І від подагри рухатись не може?
Чи він іще говорить? Розрізняти
Людей ще може? Радитись із ними?
Лишаючись у ліжку, чи спроможний
Утриматись від того, що дитина
Робити звикла?

Флорізель

Ні, мій добрий пане,
Здоров'я має він ще навіть краще,
Ніж інші люди у його літах.

Поліксен

Я ладен присягтися сивиною
Моєї бороди: несправедливо
Ви чините, не по-синівськи, справді.
Хай син мій сам для себе вибирає
Дружину,— це розумно. Тільки ж батько,
Що мріє бавити своїх онуків,
Повинен мати право на пораду
В такому ділі.

Флорізель

З вами згоден я,
Мій пане, тільки ж інші є причини,
Через які не запросив я батька,
Однак про них сказати вам не можу.

Поліксен

Пошліть йому запрошення.

Флорізель

Нізащо.

Поліксен

Благаю вас про це.

Флорізель

О ні, не треба.

Пастух

Дай, синку, звісточку йому й повір:
Твій вибір неодмінно схвалить він.

Флорізель

Ні, не повинен знати він про це.
Прошу благословити наш союз.

Поліксен

(знімає маску)
Розлучення благословити ваше!
Я не наважуюсь назвати сином
Тебе, хто впав так низько. Спадкоємець
Корони й скіпетра, ти за ґирлиґу
Чабанську ухопився! Що ж до тебе,
То, зраднику старий, шкодую я:
Повісивши тебе, лише на тиждень
Тобі я віку вкорочу. А ти,
Гарненька відьмочко, що мала справи
З цим королівським дурнем...

Пастух

Боже мій!

Поліксен

Твою красу різками розкривавлять
І зроблять гідною твоїх підлот!
Ти, дурнику, ніколи не побачиш
Цієї ляльки. Хай почую я,

Що ти за нею плачеш — знай: позбавлю
Тебе я спадку й викреслю ім'я
Твоє із роду, що його прабатьком
Був сам Девкаліон. Тепер іди
За мною до палацу. Ти ж, хоча
До тебе, дурню, маю я відразу,
Не будеш нині скараний на смерть.
Ти, чарівнице, гідна пастуха —
Ба навіть і оцей, хто недостойним
Перед тобою показав себе,
Коли б тут наша честь не замішалась,
Для тебе він занадто б гарний був.
Якщо ти принцові колись іще
Та розчахнеш свої сільські ворота,
Як обручем обіймів ти його
Замкнеш хоч раз, — я вигадаю смерть
Із муками жахливими такими,
Як ніжне тіло це.
(Виходить)

Утрата

Усе пропало!
Але я не боюся. Раз чи двічі
Я поривалася йому сказати:
Те саме сонце осяває нас,
Освітлює палац і нашу хижку,
Не закриваючи свого обличчя.
(До Флорізеля)
Чи не волієте піти від нас?
Я вам сказала, що воно так буде.
Тож потурбуйтеся про себе нині.
А я, від сну пробуджена, не буду
Вже більше королевою у ньому —
Лиш буду плакати й доїти вівці.

Камілло

Скажи що-небудь перед смертю, діду.

Пастух

Не можу я ні мовити, ні мислить.
Не смію навіть знати те, що знаю.
(До Флорізеля)
Знедолили старого ви, о пане.
Вісімдесят і три вже роки маю
Й зійти в могилу сподівався в мирі,
Спочити в батьківському ліжку тихо,
Лягти у землю поряд із кістками
Моїх батьків. А нині кат мене
Загорне в саван, закопає, й жоден
Священик на труну мою не кине
Землі ні жменьки.
(До Утрати)
Ну, а ти, нещасна,
Що знала: королевич він, — навіщо
Із ним наважилася заручитись?!
Щасливий був би я, якби помер
За хвилю перед тим.
(Виходить)

Флорізель

Чому на мене
Так дивитеся ви? Мені не страшно,
А тільки сумно. Це лише затримка.
Я буду завжди тим, ким досі був,
Собою керувати не дозволю.

Що більше пригинатимуть мене,
То більшатиме опір.

Камілло

Пане мій,
Не гірш за мене знаєте ви батька.
Він слухати вас зараз не захоче,
Та вам таке й на думку не спадає,
Гадаю я. Боюся, що сьогодні
Він бачити не схоче вас. Заждіть,
Хай угамується монарший гнів.

Флорізель

Не мав я наміру іти до нього,
А ви — Камілло, певно?

Камілло

Так, мій пане.

Утрата

Так часто я казала вам, що честь
Моя несплямленою доти буде,
Допоки не дізнаються!

Флорізель

Ніщо
Її не заплямує, поки я
Присяги не зламав. Тоді природа

Зруйнує береги Землі й у хвилях
Усе живе потопить. Сміливіше
Дивись вперед! Мені не дати спадку
Ти можеш, батьку, та моє багатство —
Моя кохана.

Камілло

Зважте все, мій пане!

Флорізель

Все зважив я на терезах любові.
Якщо мій розум служить їй, то я
Чиню розумно. А якщо не служить,
То я віддам безумству перевагу.

Камілло

Це — відчай, пане.

Флорізель

Може, й так, нехай.
Але присяги не зламаю я,
Не заплямую честі. Знай, Камілло,
Що ні Богемія, ні пишна розкіш
Палацу, ані все, що бачить сонце,
І що земля таїть в глибоких надрах,
І що моря ховають в темних водах,—
Ніщо мене відмовитись не змусить
Від любої. Тому прошу я вас,
Бо завжди вас мій батько мав за друга:
Коли він несподівано відчує

Мою відсутність (бо тепер, гадаю,
Він вирішив не бачити мене
Ніколи більше), спробуйте згасити
Гнів батьків мудрістю своїх порад.
А я із долею своєю разом
Боротимуся за майбутнє. Ви ж
Скажіть йому, що відведу на берег
Я ту, кого мені заборонив
Він бачити, і що стоїть у мене
На кітві корабель, хоча й не думав
Ним скористатись для мети такої.
Куди я попрямую, вам про те
Не варто знати.

Камілло

Хай ваш розум, пане,
Відкритим буде більше для порад
Або міцнішим для майбутніх планів.

Флорізель

Послухай-но,
(Відводить її вбік)
Утрато.
(До Камілло)
Повернуся
Я зараз.

Камілло

Ні, його переконати
Не можна. Вирішив він утекти.
Яке ж було б для мене щастя в тому,

Щоб скористатися з його від'їзду,
Від нього відвернути небезпеку,
Засвідчити йому мою любов
І знов побачити мою вітчизну,
Сіцілію кохану, й короля,
Нещасного володаря мого!

Флорізель

Кажи тепер, що хочеш, мій Камілло,
Під тягарем турбот, боюсь, я став
Неввічливим.

Камілло

Мій пане, я гадаю,
Про скромні послуги мої ви чули,
Що батькові я вашому зробив?

Флорізель

Йому ви благородно послужили,
І батько, як про вчинки ваші мовить,
Улюбленої мов співає пісні.
Про гідну дбає він винагороду
Всіх ваших послуг.

Камілло

Отже, пане мій,
Ви певні, що люблю я короля
1, зрозуміло, всіх йому близьких,
Найперше ж — вас. Тепер я хочу вам,
Якщо ваш задум справді вже дозрів,

Порадити змінити дещо в ньому,
І я тоді, заприсягнувшись честю,
Вам місце підкажу, де гідну зустріч
Ви знайдете. Із вами буде там
Кохана ваша, — я чудово бачу,
Що тільки смерть (рятуй від неї, небо!)
Могла б вас роз'єднати. З нею ви
Одружитесь, — а я тим часом тут
Зусилля докладатиму свої —
І батько ваш замінить врешті гнів
На ласку.

Флорізель

Розкажи мені, Камілло,
Як може статись чудо це? Тоді
Я визнаю твою надлюдську мудрість
І звірюся на тебе.

Камілло

Ви про те
Вже думали, куди податись вам?

Флорізель

Ще ні. Так несподівано все сталось,
Що враз безумний задум цей родився,
І ми рабами випадку назвали
Себе. Метеликами в лютій бурі.

Камілло

Послухайте ж мене. Якщо й тепер
Ви думки не змінили, то тікайте
Аж на Сіцілію і до Леонта
З прекрасною принцесою підіть
(Бо знаю, що принцеса буде з неї),
Її вбрання нехай достойне буде
Тієї, хто із вами ділить ложе.
Я певен, він розкриє вам обійми,
В сльозах благаючи у вас прощення,
Мов це не ви, а батько ваш. І руки
Принцесині він буде цілувати
І прожене усі чуття недобрі,
А доброта його зростати буде
Скоріш за думку чи за часу лет.

Флорізель

Камілло дорогий, який же привід
Знайти мені, щоб виправдати цей
Приїзд нежданий?

Камілло

Скажете йому,
Що вас прислав король, ваш любий батько,
Аби його вітати й шанувати.
Я напишу вам, що повинні ви
Йому сказати в ролі посланця
Від батька, — речі, знані нам лиш трьом.
Ви знатимете, що казати треба
При кожній зустрічі, щоб зрозумів він,
Що ваше слово йде від серця батька.

Флорізель

Без міри вдячний я тобі, мене
Теплом своїм зігрів ти.

Камілло

В кожнім разі,
Це краще, аніж відчайдушний намір
Носитись по морях і прибиватись
До невідомих берегів, що безліч
Ховають небезпек. І хто б вам зміг
Допомогти? На кого б ви поклались?
Надійна річ — ваш якір, та і він
Затримать вас в такому може місці,
З якого ви воліли б утекти.
До того ж знайте: є міцний зв'язок
Між почуттям безпеки та коханням.
Нещастя змінюють обличчя колір —
І серце разом з ним.

Утрата

Одна тут правда:
Нещастя може побілити щоки,
Але не підкорити душу.

Камілло

Справді
Ви так вважаєте? В родині вашій
Сім років ще чекатимуть, аж поки
Народиться дитя, до вас подібне.

Флорізель

У розвитку вона випереджає
Усіх, хоч родом відстає від мене.

Камілло

Учености їй зовсім не бракує,
І перевершить ще вона, напевно,
Своїх учителів.

Утрата

Пробачте, пане,
На знак подяки я аж червонію.

Флорізель

Кохана Втрато! Стоїмо ми тут,
Неначе на вогні! Скажи, Камілло,
Ти рятівник і батька, і родини
Всієї нашої, а нині — мій, —
Що нам робити? В одязі такому
Не можу зватись я богемським принцом,
З'явившись на Сіцілії.

Камілло

Мій пане,
Не бійтеся цього: моє багатство
Лишилось там. Заопікуюсь я,
Щоб вас по-королівськи спорядили,
Аби ви добре грали ваші ролі
У нашій п'єсі. Щоб не відчували
Нестачі ви ні в чому...

Відходять розмовляючи.

Входить Автолік.

Автолік

Ха-ха! Ото ще дурепа та Чесність! Та й Довіра, її сестричка на-звана, — простакувата кумася! Я спродав усі мої блискітки: фальшиві самоцвіти, стрічки, склянки, парфумовані кульки, брошки, записнич-ки, балади, ножики, нитки, рукавички, ремінці для сандаліїв, брасле-ти, рогові персні, — нічого не лишилося, щоб перешкодити моїй скрині здохнути з голоду. Вони билися за те, хто купить перший, ніби мої цяцьки мали благословення, яке передається покупцеві. А я зміг побачити кілька пикатих гаманців і не забув використати їх для свого інтересу. Мій блазень, що міг би стати розумною людиною, так очма-нів від співу тих двох красунечок, що навіть не хотів з місця рушити своїми свинячими ногами, так був напханий по вінця співами та сло-вами. А решта отари просто мало не затоптала мене, і нашорошені вуха краль змусили їх забути про все на світі. Можна було залізти будь-якій під спідницю, — ніякого враження. Можна було заіграшку звільнити будь-який гульфік від захованої в ньому калитки. Я міг від-пиляти всі ключі від їхніх ланцюжків. Чим більше вони слухали, тим більше тетеріли, вони чули тільки пісеньку того пана і були захоплені тим нікчемою! Я гарненько скористався з такої летаргії, аби зрізати та випотрошити всі празникові гаманчики. І якби старигань не при-пхався галасувати через свою дівулю та королівського синка й не розігнав усіх моїх гав, то з усього війська гаманців жодного б не лишилося живого.

Камілло, Флорізель та Утрата виходять наперед.

Камілло

Мої листи туди раніше прийдуть,
Як ступите на берег ви. Вони
Всі сумніви розвіють.

Флорізель

А листи,
Що від Леонта надійдуть сюди…

Камілло

Тривогу батька вашого вгамують.

Утрата

Благослови нас небо! Ви надію
Відроджуєте в нас.

Камілло

(помітивши Автоліка)
А це ще хто?
Цим чоловіком можна скористатись.
Не гребуймо нічим, що стати може
Нам у пригоді.

Автолік

Якщо вони чули мої слова, то зашморга мені не оминути.

Камілло

А йди-но сюди, хлопче! Яка це пропасниця тебе трясе? Не бійся, друже: ми не заподіємо тобі нічого лихого.

Автолік

Я лише бідний чоловік, пане.

Камілло

Говори далі. Ніхто з нас не забере в тебе твоєї бідності. І все ж таки, аби прикрасити твою злиденність, ми маємо зробити обмін. Скидай же негайно свою шкаралупу — повір, це дуже потрібно, — і перевдягнись у вбрання цього пана. Якщо це невигідний обмін, то ві-зьми оцю дещицю на відшкодування втрат.
(Дає гроші)

Автолік

Я лише бідний чоловік, пане.
(Убік)
І добре знаю вас, між іншим.

Камілло

Ходімо, поспішай, будь ласка; цей пан уже наполовину обдер себе.

Автолік

Ви мовите поважно, пане?
(Убік)
Я чую нюхом: щось вони хитрують.

Флорізель

Швиденько, прошу тебе.

Автолік

Ви й справді дали мені завдаток, але по совісті, я не можу його взяти.

Камілло

Розстібай гудзики та мерщій!

Флорізель і Автолік міняються одягом.

Хай щастя супроводить вас, шановна!
Щоб побажання це моє здійснилось,
Вам також треба перебратись. Отже,
В коханого візьміте капелюх,
Насуньте на чоло собі, обличчя
Закрийте хусткою і скиньте плащ,
Аби ніхто не зміг вас упізнати
(Лихого ока дуже я боюсь)
І не пустити вас на корабель.

Утрата

Я бачу, п'єса вже готова, я ж
В ній маю роль зіграти.

Камілло

Неодмінно.
Чи вже перевдяглися ви?

Флорізель

Якби
Я навіть батька по дорозі стрів,
Мене б він сином не назвав ніколи.

Камілло

Ні, капелюх тепер вам не пасує.
(Дає його Утраті)
Ходімо, пані. Друже, прощавай!

Автолік

Прощайте, пане.

Флорізель

Не забули ми
Нічого, Втрато? Згадуйте, прошу!

Камілло

(убік)
А я піду до короля негайно,
Щоб повідомити його про втечу.
Скажу йому, куди вони тікають,
І певен, що його переконаю
Податися за ними у погоню,
І разом з ним побачу я нарешті
Сіцілію мою. Цього жадаю
Я, наче жінка.

Флорізель

Поможи нам, доле!
У путь, Камілло, — і хутчій на берег.

Камілло

Тепер чим швидше рухатись, тим краще.

Флорізель, Утрата й Камілло виходять.

Автолік

Я зрозумів, у чому річ, бо дещо чув. Мати тонке вухо, гостре око та легку руку — це головне для мисливця за гаманцями; не завадить ще й мати добрий ніс, аби винюхати роботу для інших чуттів. Нині настав гарний час для того, щоб шахрайство забуяло пишним цвітом. Цей обмін був вигідний і без додачі, а ще ж яку додачу підкинули до обміну! Напевно, боги цього року поблажливі до нас, і ми можемо витворяти будь-що, не турбуючись про наслідки. Сам принц задумав якесь дурисвітство, вислизаючи з рук свого батечка, хоч має ніби ги-рю на ногах. Навіть якщо чесність велить мені попередити короля, я не зроблю цього; більш по-шахрайському буде змовчати, і я лишуся вірним законові мого фаху.

Входять блазень і пастух.

Сховаймося! Ось гарна здобич для тямущого мозку. В кожному про-вулку, в кожній крамничці, церкві, в суді чи на повішенні, — скрізь досвідчений чоловік знайде собі роботу.

Блазень

Диви лишень, яка ви важлива персона! Єдиний спосіб викрути-тися, — це сказати королю, що цю дитину вам підкинули феї,* а ви тут ні до чого.

Пастух

Ні, ти послухай мене.

Блазень

Ні, ви послухайте мене.

Пастух

Гаразд, кажи вже.

Блазень

Оскільки вона — не ваша плоть і кров, це значить, що ваша плоть і кров нічим не образила короля. Отже, вашу плоть і кров коро-лю нема за що карати. Покажіть одяг, який був на ній, усе, що ви тримали в таємниці, все, що ви знайшли при ній, і тоді, ручуся вам, закон вас випустить зі своїх кігтів.

Пастух

Я все скажу королю, нічого не приховаю, і витівок його синоч-ка — так само. Бо він, я наважуся це сказати, повівся нечесно зі своїм батьком і зі мною, бажаючи мене зробити королівським сватом.

Блазень

Це правда, ви стали б щонайменше королівським сватом, і вашу кров можна було б продавати по бознаскільки за унцію.

Автолік

(убік)
Непогана думка, собачі діти!

Пастух

Гаразд, ходімо до короля. Доведеться йому почухати собі боро-ду, як він побачить, що в цьому вузлику!

Автолік

(убік)
Боюся, що ця скарга стане на заваді втечі мого пана.

Блазень

Благаймо небо, щоб він був у палаці!

Автолік

(убік)
Хоч я й шахрай від природи, та можу випадково стати й чесним.
Сховаймо в кишеню цю гидоту.
(Зриває свою фальшиву бороду)
Гей, селюки! Куди ви йдете?

Пастух

До палацу, з ласки вашої.

Автолік

Доповідайте мені, навіщо, з ким, звідки взявся цей клунок, де ви мешкаєте, ваші наймення, вік, маєтність, освіта і все інше, що треба знати.

Блазень

Ми люди звичайні, пане.

Автолік

Брехня: ви неотеси й нечеси. А я брехні не терплю. Вона личить хіба що торговцям, і часто трапляється, що їм за брехню їхню ми, со-лдати, платимо дзвінкими монетками, а слід би платити гострою кри-цею. Отже, вони брешуть не задарма.

Блазень

Ваша милосте, ви й нам дали б монетку, якби не спіймали нас на гарячому.

Пастух

А ви, певно, з двору, пане, коли ваша ласка.

Автолік

Чи ласка, чи неласка, а я таки з двору. Хіба ж не по-двірському виглядає це вбрання?* Хіба ступаю я не в ритмі двірської музики? Хіба твій ніс не вловлює двірських пахощів, якими тхне від мене? Невже ти не відчуваєш у своєму підлому стані моєї двірської зневаги? Чи ти не вважаєш мене двірською персоною через те, що я, так тонко натякаючи, розпитую тебе? Я двірський вельможа від голови до п'ят, людина, що

може підштовхнути або затримати твою справу. І саме тому я наказую тобі розкрити її мені.

Пастух

Моя справа, пане, стосується короля.

Автолік

Чи маєш ти вже адвоката для цього?

Пастух

Пробачте, пане, я не знаю, що це таке.

Блазень

(до пастуха)
Адвокат — це, по-двірському мовлячи, фазан. Кажіть йому, що не маєте.

Пастух

Ні, пане, я не маю ні фазана, ні фазанихи.

Автолік

Яке це щастя — мужиком не бути!
Але ж могла природа приділити
Мені те місце, що займає він,
Тому не зневажатиму його.

Блазень

(до пастуха)
Це, безперечно, значний вельможа.

Пастух

Він має розкішне вбрання, але не вміє його носити.

Блазень

(до пастуха)
Через своє дивацтво він здається ще благороднішим. Це значний вельможа, присягаюся вам: ви ж бачили, як він длубається в зубах.*

Автолік

Цей клунок? Що там у ньому? А в тій скриньці?

Пастух

Пане, в цьому клунку і в цій скриньці сховано такі таємниці, про які належить знати лише самому королеві. І він дізнається про них за годину, якщо тільки я зможу з ним поговорити.

Автолік

Марні, бородо, твої труди.

Пастух

Чому, пане?

Автолік

Короля нині нема в палаці. Він тільки що зійшов на новий кора-бель, аби розвіятися й прочистити душу від смутку. Бо. якби ти тямив серйозні справи, то знав би, що король переповнений печаллю.

Пастух

Так кажуть, пане. Це все від його сина, що хоче одружитися з пастуховою донькою.

Автолік

Якщо цього пастуха ще не запроторили за грати, нехай швидше тікає. Йому на голову впадуть такі прокляття, його візьмуть на такі тортури, що в будь-якого чоловіка лусне хребет, а серце розірветься навіть у чудовиська.

Блазень

Ви так думаєте, пане?

Автолік

Та ще й не він один страждатиме від усього, що розум може ви-гадати найжахливішого, а помста — найжорстокішого. Всі його ро-дичі * — аж до п'ятдесятого коліна — будуть віддані катові на пота-лу. Дуже шкода, але з цього не викрутишся. Старий — мерзотник, ба-ранячий свистун, овечий опікун — забажав зробити зі своєї доньки її величність! Дехто казав, що його каменують, але я відповів, що така смерть буде надто легка. Стягти наш трон у хлів! Та за такі жарти всіх смертей буде замало і найгірші тортури будуть надто слабкі.

Блазень

А ви не чули, пане: має той старий сина чи ні?

Автолік

Він має сина, і з нього живого здеруть шкуру, а потім його об-мажуть медом і кинуть в осине гніздо, і він помре на три чверті з по-ловиною. Тоді його повернуть до життя, покропивши горілкою або іншою вогненною рідиною. А потім, коли віщуни передбачать найс-пекотніший день, його приставлять до цегляного муру голісінького та ще й з південного боку, і сонце пектиме його, а мухи заїдять до смер-ті. Але навіщо нам говорити про тих мерзенних зрадників? Супроти їхніх злочинів страждання їхні — ніщо, вони гідні хіба що посмішки. Скажіть-но мені, — ви начебто гарні люди, не крутії, яку ви справу маєте до короля? Бажаючи вам допомогти, я проведу вас на корабель, представлю вас королю, шепну йому слівце, і, якщо є хтось при дворі, хто може задовольнити ваше прохання, то цей чоловік перед вами.

Блазень

(до пастуха)
Здається, він таки має неабияку владу: згоджуйтесь на його про-позицію і дайте йому грошей. Влада — це впертий ведмідь, але за до-помогою золота її можна водити за ніс. Покажіть нутрощі вашого га-манця зовнішності його руки й ні про що не турбуйтеся. Згадайте про каменування та обдирання живцем.

Пастух

Дуже прошу вас, пане, заопікуватися нашою справою, а ось і гроші, що є при мені. Я вам дам їх удвічі більше, а поки принесу їх, залишаю вам у заставу цього юнака.

Автолік

Принесеш, коли виконаю обіцянку?

Пастух

Так, пане.

Автолік

Гаразд, давай мені половину. А ти також замішаний у тій спра-ві?

Блазень

Певною мірою, пане. Та хоч справа моя й гідна жалю, я все ж таки сподіваюсь викрутитися з неї не обідраним живцем,

Автолік

О, те стосується пастухового сина: на нього чекає шибениця іншим для прикладу.

Блазень

(до пастуха)
Добре, це дуже добре! Нам треба побачити короля й показати йому наші дивні речі. Хай знає, що не йдеться ні про вашу доньку, ні про мою сестру. Інакше ми пропали.
(До Автоліка)
Пане, коли справу буде вирішено, я дам вам стільки ж, скільки цей старий добродій, і залишусь, як він вам сказав, у заставі, доки він не принесе вам, що належить.

Автолік

Я вірю вам. Ідіть простісінько аж до берега, тоді повертайте праворуч. А я постою перед живоплотом і дожену вас.

Блазень

(до пастуха)
Яке щастя, що ми зустріли таку людину. Можна сказати, це про-сто благословення неба.

Пастух

(до блазня)
Ходімо вперед, як він сказав. Сама доля нам його прислала.

Пастух та блазень виходять.

Автолік

Я хоч би й хотів бути чесним, так Фортуна не дозволяє. Вона кидає жайворонків мені в пельку. Нині я маю її подвійну ласку — і золото, і нагоду стати в пригоді моєму панові. Хто зна, може, я знову піду вгору? Я заведу цих двох сліпих кротів на корабель до нього. Якщо він вирішить висадити їх, бо вся ця справа його не цікавить, хай назве мене шахраєм за моє таке надзвичайне старання, та я маю захист проти несправедливості й ганьби, з нею пов'язаної. Я їх йому представлю, і це повинно щось мені дати.
(Виходить)

ДІЯ П'ЯТА

Сцена 1

Сіцілія. Зала в палаці Леонта.

Входять Леонт, Клеомен, Діон, Поліна та слуги.

Клеомен

Владарю, ви зробили більш, ніж досить.
Ви каялися, як святий. Провини
Усі свої ви відмолили, навіть
Гріхи, яких ніколи й не чинили.
Тепер, коли вже небо вас простило,
Зробіть те саме — і простіть себе.

Леонт

Як я згадаю всі її чесноти,
То вже не можу ні гріхів своїх,
Ні лиха, що дружині заподіяв,
Ні кривди тої, що завдав собі,
Забути: втратив я і спадкоємців,
І втілення надій моїх — дружину,
Якої жоден смертний ще не мав.

Поліна

Це правда, пане. Навіть якби ви
По черзі із жінками всього світу
Одружувалися — або взяли
Найліпше від усіх та поєднали
В одній особі, — не зрівнятись їй
З тією, що убили ви.

Леонт

Я знаю.
Убив! З тією, що її я вбив.

Це правда, але ти мене шмагаєш
Словами, як мої думки, гіркими.
О, не кажи мені про це так часто!

Клеомен

Ніколи не кажіть, о добра пані.
Ви можете сказати безліч слів —
Найкращих слів на світі, — і вони
Вам честі додадуть.

Поліна

А ви б хотіли
Його удруге одружити.

Діон

Пані,
Як ви цього не хочете, тоді
Не маєте ви жалю до держави,
Не думаєте ви про небезпеки,
Які чигатимуть на королівство
Без спадкоємців, про страшні нещастя,
Які впадуть на нас і все зруйнують.
Нехай покійна королева буде
Щаслива, що подбали ми про все,
Що буде вічний мир в державі нашій,
Що короля чекатиме на ложі
Нова дружина гідна.

Поліна

Ні, ніхто
Покійної не буде гідний. Втім
Боги бажають осягти свою
Мету таємну. Не сказав хіба
Бог Аполлон оракула вустами,
Що поки втрачене дитя не буде
Віднайдене, не матиме король
Наступника? Для розуму людського
Так само дивне це, якби з могили
Мій Антіґон до мене повернувся,
А він же разом із дитям загинув.
Ви короля вмовляєте, щоб він
Свій виклик кинув небесам, порушив
Їх волю!
(До Леонта)
Не турбуйтесь, пане мій,
Про спадкоємця. Вибере корона
Найліпшого. Великий Александр *
Лишив найкращому свою корону, —
І той насправді гідним став її.

Леонт

Поліно добра, як шануєш ти
Про Герміону пам'ять! О, коли б
Твоїх порад я завжди дослухався,
То королеву бачив би сьогодні
І мав би дар її прекрасних уст...

Поліна

Ви їм би додали свої дари
І збагатили б їх.

Леонт

Ти правду кажеш:
Таких дружин нема. Тому не буде
Дружини в мене. Уяви, що маю
Я іншу, гіршу, тільки ліпше дбаю
Про неї. Герміонина свята
Душа тоді вселилася б у тіло
І, гнівно звинувативши всіх нас,
Сказала б: "Я була на цьому місці".

Поліна

Якби вона здолала це зробити,
То мала б право.

Леонт

І вона б мене
Нову дружину вбити підштовхнула.

Поліна

І я зробила б так. Якби була
Вже привидом таким, то наказала б
Вам придивитись до її очей
І пояснити, завдяки якій
Таємній рисі вибрали її ви.
І враз мій крик вам розколов би слух:
"А ви мої пригадуєте очі?"

Леонт

Двома зірками очі ті були,
Всі інші очі — то вуглини мертві.
Не бійся, іншої я не візьму.

Поліна

Чи можете мені заприсягтися,
Що не одружитесь, хіба що я
Сама пораджу вам?

Леонт

Я присягаюся душі безсмертям!

Поліна

Панове, будьте свідками присяги.

Клеомен

Йому ви душу збурили!

Поліна

Нехай!
Хіба що стріне ту, що, мов портрет,
Нагадувати буде Герміону...

Клеомен

О пані...

Поліна

Я сказала все. Якщо ж
Король захоче одружитись, — ви
Мені довірте вибір королеви.
Вона молодша буде, аніж перша
Дружина ваша, та як дух тієї
Тут з'явиться, щасливий буде він,
Її побачивши в обіймах ваших.

Леонт

Поліно наша вірна, я ніколи
Не одружусь без умовлянь твоїх.

Поліна

А станеться таке тоді, коли
Знов королева наша оживе.

Входить дворянин.

Дворянин

Там пан один, що принцом Флорізелем
Себе назвав, і разом з ним принцеса, —
Краси такої в світі я не бачив, —
Благають, щоб величність ваша їх
Прийняти згодилась.

Леонт

Що він тут робить?
Його поява в'яжеться погано
Із батьковою величчю. Візит
Раптовий, без належних попереджень

Є наслідком негайної потреби
Чи випадку. Хто супроводить їх?

Дворянин

Лиш декілька осіб, ще й бідно вбраних.

Леонт

Його принцеса, кажете ви, з ним?

Дворянин

Так, незрівнянна з іншими жінками,
Краси такої сонце ще ніколи
Не осявало.

Поліна

Люба Герміоно,
Як кожна мить хизується собою
Перед хвилинами, що відійшли
У небуття! Ця мить, на жаль, затьмарить
Проміння сонячне, що осяває
Твою могилу.
(До дворянина)
Пане, ви колись
Були сказали, написали навіть,
Хоч і в холоднім стилі, що "вона
Не має рівних і не буде мати".
Так вірш ваш лився. Став приплив відпливом,
Як кажете, що бачили ви кращу.

Дворянин

Даруйте, пані. Мало не забув
Я жінку ту, пробачте. Та коли
Побачать цю прибулу ваші очі,
То і язик хвалитиме її.
Така це жінка, що якби схотіла
Створити секту, то переманила б
Прихильників із інших сект, сказавши
Одну лиш фразу: "Йдіть за мною!"

Поліна

Тільки
Жінки б за нею не пішли!

Дворянин

Жінкам
Вона сподобалась би через те,
Що жоден чоловік її не вартий;
Чоловікам — бо із усіх жінок
Вона найрідкісніша.

Леонт

Клеомене,
Підіть із друзями своїми разом
І приведіть до нас прибульців: хай
Ми їх обіймемо.

Клеомен та інші вельможі виходять.

Все ж цей приїзд
Таємний нам здається трохи дивним.

Поліна

Якби наш принц, — перлина між дітей, —
Діждався дня цього, він мав би друга.
Між днями їх народження минув
Лиш місяць.

Леонт

О, мовчи, прошу! Щоразу,
Коли згадає хтось його, вмирає
Для мене знову він. Коли побачу
Я принца — здумаю, мабуть, про сина
І втрачу розум. От вони й прийшли.

Входять Флорізель, Утрата, Клеомен та і нші.

Я бачу, принце, що матуся ваша
Була дружина вірна: в мить зачаття
Вона відбила риси чоловіка
У вашому обличчі. Мав би нині
Я двадцять років і один, то, стрівши
Таку його подобу дивовижну,
Сказав би, як йому колись: "Мій брате!"
І витівки згадав би днів минулих.
Ласкаво просимо до нас в гостину!
І вас, принцесо люба, — ні, богине!
На лихо, втратив я обох дітей,
А то б вони раділи разом з вами,
Себе відчувши аж на сьомім небі.
У той же час через безумство власне
Я втратив і дружину. Батько ваш
Був другом їй, і попри сум тяжкий
Хотів би я побачитися з ним.

Флорізель

Сюди приїхав я з наказу батька
І вам привіз від нього всі вітання,
Які король і другові, і брату
Послати може. І якби недуга
На схилі днів його не підточила,
То він і сам, аби уздріти вас,
Пройшов би землі й переплив моря,
Що розділяють ваші трони. Любить
Він більше вас, ніж всі корони світу
І всіх, хто носить їх.

Леонт

О брате мій,
Достойний пане! У глибинах серця
Перед тобою знов я відчуваю
Провину, і твоє прекрасне слово
Лише побільшує мій пізній жаль.
З приїздом вашим наче знов зійшла
Весна на землю. Тільки уявити:
Такий прекрасний діамант було
Жорстоким бурям дано на поталу,
На забавку жахливому Нептуну,
Аби віддати шану чоловіку,
Не вартому ні тих трудів, ні мук!

Флорізель

Мій добрий пане, з Лівії вона.*

Леонт

Із тих країв, де войовничий Смал * —
Монарх поважний, що примусив люд
Себе боятись і любити?

Флорізель

Звідти
Вона, володарю, і сльози батька
При їхньому прощанні означали,
Що справді є принцесою вона.
Південний вітер щастя нам приніс
І перетнути море допоміг,
Щоб батькове доручення до вас
Я виконав. Від ваших берегів
Я відіслав супутників найкращих
В Богемію, аби оголосили
Вони і про лівійський успіх мій,
І про безпечне прибуття сюди.

Леонт

Нехай боги блаженні це повітря
Очистять, вільним зроблять від зарази,
Щоб краще дихалося вам! Ваш тато —
Людина вельми доброчесна, я ж
Був дуже грішний перед ним — і небо
Мені помстилося, мене лишивши
Без спадкоємців; ваш же добрий батько
Благословення заслужив у неба
В особі сина, повного чеснот.
Яке було б моє життя, коли б
Я міг сьогодні мати сина й доньку,
Таких прекрасних — от як ви обоє!

Входить вельможа.

Вельможа

Королю, неймовірні вісті! Доказ —
За кілька кроків звідси. Там король
Богемії; мені він наказав
Вітати вас. Він просить у кайдани
Закути сина, що від нього втік,
Забувши і обов'язок, і рід,
І всі надії, що поклав на нього
Король. А втік він з донькою якогось
Старого пастуха.

Леонт

То де король
Богемії? Кажи!

Вельможа

Уже в столиці,
Його я бачив півгодини тому.
Слова мої дивують вас, вони
І мій правдиво відбивають подив.
Король богемський поспішав якраз
(Чи не наздоганяв цю гарну пару?)
І по дорозі батька стрів цієї
Підробленої дами. Брат її
Був з ним, вони тікали разом.

Флорізель

О
Камілло — зрадник! Досі жодна буря
Не похитнула вірності його.

Вельможа

Його провини можете ви зараз
Оскаржити; він тут із вашим батьком.

Леонт

Він тут? Камілло?

Вельможа

Я з ним розмовляв.
Тих бідолах розшукує тепер він.
Ніколи я не бачив, щоб від жаху
Хто-небудь так тремтів. Вони стояли
Навколішках і цілували землю,
Брехливо присягаючись щомиті.
Король Богемії, заткнувши вуха,
Їм обіцяв погибелі всі разом.

Утрата

О бідний тато мій! Не хоче небо
Благословити наш союз, воно
Наглядачів послало проти нас.

Леонт

Ви одружилися?

Флорізель

Ні, пане! Бачу,
Що ми вже не одружимось ніколи.
Хіба що зорі поцілують квіти
В земних долинах. Для людей великих
І для малих — однакова біда.

Леонт

Ця дівчина насправді є принцеса?

Флорізель

Її принцесою назвуть усі
В день нашого одруження.

Леонт

Проте —
Як поспіх батька вашого засвідчив —
Цей день не скоро. Дуже я шкодую,
Що втратили ви батькову любов,
Забувши свій обов'язок синівський,
Що та, кого обрали ви, не має
Нічого, крім краси. Шкодую я,
Що гідності бракує вашій дамі.

Флорізель

О люба, не ховай свого обличчя!
Хай доля зловорожа разом з батьком
Нас переслідує, вона безсила
Змінити хоч на йоту нам серця.

Володарю, ви пригадайте дні,
Як не були ви часу боржником,
А молодим, як нині я. Прошу,
Моїм ви станьте адвокатом. Батько,
Як ви попросите, нам подарує
Свою прихильність, як дрібничку.

Леонт

Добре,
А я в такому разі попрошу
Гарненьку вашу дівчину, яку
Вважає за дрібничку він.

Поліна

Владарю,
Багато юності у вас в очах,
Аж забагато. Ваша королева
В останні дні життя була вартніша
Захопленого погляду такого,
Ніж та, котру ви бачите в цю мить.

Леонт

Про неї й нині думав я.
(До Флорізеля)
Та ваше
Заждалося прохання. Тож негайно
До батька вашого іду. Я певен:
Бажання ваші не вбивають честі,
А я лишаюсь другом і його,
І вашим. Пам'ятаючи про це,

Спішу до нього. Ви ж ідіть за мною.
Зважайте, як я справу поведу.

Виходять.

Сцена 2

Перед палацом Леонта.

Входять Автолік і дворянин.

Автолік

І ви самі були, пане, при тому, про що мені розповідаєте?

Дворянин

При мені розгорнули сувій. Я чув на власні вуха розповідь ста-рого пастуха про те, як знайдено той сувій. І тоді, після невеличкого сум'яття, усіх нас попросили вийти з зали. Та, здається, я чув слова пастуха: він знайшов дитину.

Автолік

Найбільше мені кортиїь знати, чим усе те скінчилося.

1-й дворянин

Я вам розповідаю всю історію шматками та уривками. Але об-личчя в короля Богемії і в Камілло так витяглися, що нагадували зна-ки оклику. Вони так дивились один на одного, ніби полуда їм з очей спала. їхнє мовчання промовляло краще за слова, на мигах вони гово-рили ніби справжньою мовою. Виглядали вони так, ніби щойно почу-ли — чи то про

загибель світу, чи то про його врятування. То було нестямне зачудування. Наймудріший свідок, який би нічого не знав, а тільки бачив їх, не сказав би, чи все те їм сталося з жалю чи з радості, але одно правда: то був найвищий ступінь того чи того почуття.

Входить 2-й дворянин.

Ось прийшов дворянин, який, може, знає трохи більше. Що там нового, Роджеро?

2-й дворянин

Нічого, крім святкових вогнів: пророцтво сповнилося, король знайшов свою доньку. За якусь годину сталося стільки див, що й сам баладник не втиснув би їх у свою баладу.*

Входить 3-й дворянин.

А ось і управитель пані Поліни: він може вам іще дещо сказати. Що там коїться, пане? Ця новина, яку вважають правдивою, так нагадує чарівну казку, що годі й повірити, ніби все те — істина. Невже король віднайшов-таки свою спадкоємицю?

3-й дворянин

Це чистісінька правда, якщо правда те, що підтверджується обставинами. Докази так добре узгоджуються між собою, що ви б заприсяглися, ніби бачили все те, про що тільки-но чули. Плащ короле-ви Герміони, коштовна запона на його комірі, Антіґонові нотатки, знайдені разом із цими речами, — і почерк його всі впізнали, — ве-лич її особи, що так нагадує матір, шляхетність, яку природа ставить над вихованням, і низка інших свідчень проголошують з усією певні-стю, що вона — справді королівська донька. Чи бачили ви зустріч двох королів?

2-й дворянин

Ні.

3-й дворянин

Ви проґавили видовище, якого не можна описати.* Це треба бу-ло бачити. Ви спостерегли б, як одна радість вінчає іншу. Можна ска-зати, що сум плакав, залишаючи їх, а веселощі прокладали собі доро-гу крізь сльози. Вони зводили очі до неба, міцно стискали один одно-му руки, а їхні обличчя так відмінилися, що впізнати їх можна було лише з одягу, а не по рисах. Мало не втративши тями від щастя, що знайшлася донька, наш король кричав так, нібито щастя перетопило-ся в жалобу: "Бідна твоя матуся!" Потім він став просити богемця простити його. Після того обіймав зятя. Потім мало не задушив донь-ку в обіймах. Згодом став дякувати старому пастухові, що лив сльози, наче проіржавіла ринва, яка пережила багатьох королів. Я ніколи на-віть не чув про таку зустріч. Цікавість ладна покалічитись, аби тільки видряпатись якнайвище, щоб усе побачити, а слова розбиваються на друзки, прагнучи віддзеркалити ту зустріч.

2-й дворянин

А що ж сталося, скажіть, будьте ласкаві, з Антіґоном, який вивіз звідси дитину?

3-й дворянин

Це нагадує давню казочку, яку без упину переповідають, а віра спить, затуливши собі вуха. Його розтерзав ведмідь, — це каже син пастуха, — і щоб переконати нас у, тому, він має не тільки надмірну простакуватість, а ще й носовичок та кілька перснів, що їх упізнала Поліна.

1-й дворянин

А корабель, а його супутники? Що з ними скоїлося?

3-й дворянин

Корабель розтрощило в ту саму мить, як загинув їхній пан, — і все те далося перед очима в пастуха, і то таким чином, що все, чим відпроваджено дитину в пустелю, загинуло тієї ж хвилини, коли її знайдено. Але яку ж благородну боротьбу вели в душі Поліни радість і смуток! Одне її око смутилося з жалю за чоловіком, та друге сяяло, побачивши, як справдилося віщування оракула. Вона підвела з землі принцесу і так стиснула в обіймах, наче хотіла прикувати до серця, боячися знову її втратити.

1-й дворянин

Така шляхетна сцена заслуговує на глядачів — королів та прин-цес, рівних із тими, хто її розігрує.

3-й дворянин

Що мене найбільше вразило, закинувши гачка в мої очі й витяг-ши з них коли не рибу, то воду, то це розповідь про смерть королеви, коли король уже висповідався і так ридав, що донька кинулась його обіймати, вражена в самісіньке серце. Нарешті, переходячи від одно-го вияву скорботи до іншого, вона скінчила вигуком: "Ой лихо!" — і вигук цей кровоточив сльозами, а моє серце, я певен цього, плакало кров'ю. Навіть ті, у кого серця з мармуру, — навіть вони поблідли. Дехто знепритомнів, усі були зажурені. Якби увесь світ міг те поба-чити, то настала б суцільна жалоба.

1-й дворянин

Чи ж повернулись вони до палацу?

3-й дворянин

Ні, принцеса почула, нібито Поліна десь має статую її матері, — на виготовлення її пішли роки, і лише недавно її скінчив уславлений італійський майстер Джуліо Романо.* Якби він мав перед собою віч-ність та міг вдихнути життя у свій витвір, то відібрав би в природи її ремесло, так досконало він її наслідує. Він зробив Герміону такою наближеною до Герміони, що, кажуть, ніби люди звертаються до неї, сподіваючись дістати відповідь. Отож усі вони пішли до Поліни з од-ним нестримним бажанням і вирішили повечеряти в неї.

2-й дворянин

Я так гадаю, що Поліна таки має щось важливе й приховане, бо після смерті Герміони вона двічі, а то й тричі на день таємно відвіду-вала той віддалений будинок. Може, приєднаємося й ми нашим гур-том до їхньої радості?

1-й дворянин

Хто б утримався від того, маючи змогу бути присутнім? Щомиті там народжуються нові радощі. Наша ж відсутність обмежує нашу цікавість. Ходімо!

Дворяни виходять.

Автолік

Тепер, коли б не домішка мого минулого життя в мені, відзнаки полилися б мені на голову дощем. Адже це я привів старого з сином до принца, на його корабель. Я сказав йому, що чув їхню розмову про згорток і ще про дещо. Але він тоді був так заопікований пастуховою донькою, а вона саме починала страждати на морську хворобу, а сам він був не в набагато кращому стані, бурі тривали, й таємниця лиша-лась

таємницею. Але все даремно: на мене, відкривача цієї таємниці, кидають тінь мої вади.

Входять пастух та блазень.

Ось і вони, ті, кому я, сам того не бажаючи, зробив послугу. Нині во-ни купаються в розквіті свого щастя.

Пастух

Ну, хлопче, мені вже минувся час мати дітей, але твої сини й до-ньки всі уроджені дворяни.

Блазень

Доброго вам дня, пане. Ви якось відмовились битися зі мною, бо я не є уроджений дворянин. А тепер бачите це вбрання? Скажіть, що ви його не бачите і що ви й досі не вірите, ніби я уроджений дворя-нин. Ну ж бо, скажіть, що це вбрання не є уроджений дворянин! Ска-жіть, що я брешу, ну ж бо скажіть, тоді й побачите, чи є я дворянином з народження.

Автолік

Я знаю, пане, що нині ви є дворянином з народження.

Блазень

Аякже! І таким був щохвилини протягом чотирьох останніх го-дин.

Пастух

І я так само, хлопче.

Блазень

Це правда. Але я став дворянином з народження ще раніше за мого батька, бо королівський син узяв мене за руку й назвав своїм братом. Після того двоє королів назвали братом мого батька. Потому принц, мій брат, і принцеса, моя сестра, назвали мого батька своїм та-том. Тут ми заплакали і пролили наші перші шляхетні сльози.

Пастух

Поживемо ще, синку, то проллємо й другі.

Блазень

Еге ж, бо то таке тяжке безталання — все купатися у щасті.

Автолік

Смиренно благаю вас, пане, простити мені всі ті кривди, яких я завдав вашій милості, й ласкаво доповісти про мене принцові, моєму господарю.

Пастух

Прошу тебе, сину, зроби це. Тепер, коли ми стали благородні, ми маємо породжувати благо.

Блазень

Ти виправишся?

Автолік

Атож, якщо така воля вашої милості.

Блазень

Дай-но мені руку. Я присягнуся принцові, що чеснішої людини за тебе нема в усій Богемії.

Пастух

Ти можеш так сказати, але не присягайся.

Блазень

Не присягатися тепер, коли я дворянин? Хай там мужики та ши-нкарі просто кажуть, а я буду клястися.

Пастух

А коли то брехня, сину?

Блазень

Навіть коли брехня, то й тоді справжній дворянин може присяг-тися на користь друга. І я присягнуся, що ти — хоробрий хлопець і зовсім не п'єш. Але я чудово знаю, що ти — боягуз і п'яничка. І все ж таки я присягнуся, бо мені дуже хочеться, щоб тебе мали за відважно-го чоловіка.

Автолік

Я доведу вам це, пане, я докладу всіх сил.

Блазень

Так, ти хоч би покажи себе хоробрим. Якщо я не подивую, як ти насмілюєшся напиватись, не бувши хоробрим, не вір мені. Тихо! Ось наші родичі, королі та принци. Вони йдуть подивитись на подобизну королеви. Іди за нами. Ми будемо твоїми добрими панами.

Виходять.

Сцена 3

Каплиця в домі Поліни.

Входять Леонт, Поліксен, Флорізель, Утрата, Камілло, По-ліна, вельможі та слуги.

Леонт

Поліно люба, добра і розумна!
Як ти лікуєш болі всі мої!

Поліна

Владарю, хай я навіть помиляюсь,
Та маю добрі наміри. За службу
Мою давно мені ви заплатили.
Проте коли і ви, й король, ваш брат,
І спадкоємці ваших двох корон
Гостиною дім бідний вшанували,
То я цю милість до кінця життя
Не зможу відробити.

Леонт

О Поліно,
Ця милість завдає тобі турботи,
Та ми лише побачити прийшли
Ту статую, що нашу королеву
Зображує. У вашій галереї
Ми бачили чимало різних див,
Де ж статуя, побачити яку
Прийшла дочка?

Поліна

Собі не мала рівних
Ще за життя вона. Та певна я,
Що навіть нерухома ця подоба
Все перевершує, що людські руки
Могли створити. Ось чому її
Я віддалік поставила одну.
Та ось вона. Відтворює життя
Так точно, як не може відтворити
Картину смерті навіть сон. Погляньте
Й скажіть, як гарно це!

Поліна стягує завісу, що ховає Герміону, яка стоїть, неначе статуя.

Я розумію:
Мовчання ваше — знак зачудування.
Та говоріть, володарю, ви перший.
Чи, може, мало схожості із нею?

Леонт

Її постава, вираз... Любий мармур!
Розсердься — й я скажу: ти Герміона.
Ти Герміона навіть, як мовчиш,

Так само ніжна, як дитинство раннє,
Як співчуття саме. Але, Поліно,
Не мала Герміона стільки зморщок,
Вона була молодша.

Поліксен

Може, трохи.

Поліна

Такий уже талант наш скульптор мав:
Минуло вже яких шістнадцять років,
А вигляд має статуя такий,
Який би нині мала королева.

Леонт

Якби ж вона жила між нас сьогодні,
То милосердною була б до мене,
Так само, як жорстока нині. О,
Вона була, коли ще залицявся
Уперше я до неї, теж така,
І велич втілена — і разом тепла,
А зовсім не з холодного каміння.
Я присоромлений: цей камінь каже,
Що саме я камінний, а не він.
О королівський образе, в тобі
Є магія величності. Вона
Нагадує мені мої гріхи.
А донька в захваті стоїть, німа,
Неначе мармур, зовсім наче ти.

Утрата

Не звинувачуйте мене, прошу вас,
Ув ідолопоклонстві. Та дозвольте
Просити в неї на колінах ласки.
О люба королево, ви пішли
З життя, коли я тільки увійшла
У нього, дайте ж руку, щоб її
Поцілувала я.

Поліна

Прошу терпіння!
Цю статую недавно встановили,
Ще й фарба не підсохла.

Камілло

Так багато
Життєвих сил скорботі віддали ви,
Що і шістнадцять зим не розігнали,
Що і шістнадцять літ не одмінили
Тужби. Так довго не могла б тривати
Ніяка радість. Будь-яка печаль
Себе раніше вбила б.

Поліксен

Любий брате,
Хай той, про кого мовлено це слово,
Та знайде сили скинути із себе
Тягар важкий.

Поліна

Якби я знала, пане,
Що статуя моя так вразить вас,
Я б вам її не показала.

Леонт

Ні,
Облиш завісу.

Поліна

Вам не треба більше
Дивитися на неї: здасться вам,
Що рухається статуя.

Леонт

Облиш.
Хотів би я померти... Тільки щось
Мені ввижається... То хто ж її
Створив?! О пане, гляньте, та хіба ж
Вона не дихає? І не струмує
По жилах в неї кров?

Поліксен

Яка майстерність!
Неначе лине подих з уст її.

Леонт

І очі в неї рухаються, ніби
Сміється з нас мистецтво.

Поліна

Закриваю
Завісу. Бо подумає мій пан,
Немов вона жива насправді.

Леонт

Ах,
Поліно люба, як мені забути
Прожиті з нею разом двадцять років?
Холодна кров спалахує безумством.
Облиш її.

Поліна

Королю, я шкодую,
Що схвилювала вас, але я можу
Іще завдати болю вам.

Леонт

Готовий
До цього болю я: він має присмак
Солодкий, любий серцю. Та стривай:
Невже і справді дихає вона?
Який різець спромігся відтворити
Цей ніжний подих? О, не смійтесь з мене:
Її я поцілую.

Поліна

Любий пане,
Прошу вас, не робіть цього, бо фарба

Ще свіжа на вустах її, і ви
Її зітрете, а свої вуста
Забрудните. Завісу затягаю.

Леонт

Не руш її, нехай хоч двадцять років
Лишається.

Утрата

Тоді і я залишусь
На цей же час, щоб бачити її.

Поліна

Облиште все і вийдіть із каплиці
Або ж готуйтесь до нових чудес.
Якщо ви здатні витримати це,
Скажу я статуї зійти до вас
І вам подати руку. Та боюся,
Подумаєте ви, що темні сили
Мені допомагають. Це не так!

Леонт

Усе, що ви їй скажете зробити
Або сказати,— радий буду я
Побачити й почути. Бо, напевно,
Так само легко наказати їй
Заговорити.

Поліна

Отже, я прошу
Довір'я вашого. Спокійні будьте,
А хто вважає, ніби я роблю
Недозволенне щось, хай вийде звідси.

Леонт

Роби — усі лишилися на місці.

Поліна

Грай, музико, і пробуди її!

Музика.

Зійдіть, бо час настав! Не будьте вже
Камінням! Підійдіть, прошу, здивуйте
Усіх, хто вас спостерігає тут.
Виходьте швидше з вашої могили,
Мовчання подаруйте смерті, в неї
Життя вас викупило. Йде!

Герміона сходить з п'єдесталу.

Не бійтесь:
Нічого потойбічного нема
У рухах та у жестах Герміони
Так само, як у магії моїй.
Не кидайте її, аби вона
Не вмерла вдруге: то було б уже
Подвійне вбивство. Дайте руку їй.
У неї, молодої, ви просили
Руки її. А нині, в цьому віці,
Чи ж їй просити вашої руки?

Леонт

Яке тепло живе! Як це — чаклунство,
Воно таке ж природне, мов їда.

Поліксен

Вона його цілує!

Камілло

Гляньте: висне
Й на шиї! Хай вона щось скаже
І доведе, що до живих належить.

Поліксен

Хай розповість нам, де вона була
І як змогла від смерті утекти.

Поліна

Коли вам скаже хтось: "Вона жива",
Закричите ви всі: "Це просто казка!"
Але вона, хоча іще мовчить,
Жива насправді. Лиш терпіння майте.
(До Утрати)
Ви, гожа панночко, ідіть сюди
І станьте на коліна, попросіть
Благословення матері. Дивіться:
Знайшлась Утрата наша, люба пані.

Герміона

Боги, погляньте вниз, пролийте благість
Із ваших урн святих на доньку нашу!
Скажи, дитя моє кохане, як
Ти врятувалася, де ти жила
І як дісталась до палацу батька?
Ти чула, я дізналась від Поліни:
Надію дав оракул, що жива ти!*
І я зуміла зберегти життя,
Аби побачити, що буде далі.

Поліна

Для цього маємо ми часу досить.
Надмірні радощі бентежать дух,
Тож всі ми, ощасливлені, ходімо,
І кожен хай розділить з вами щастя.
Я ж, горлиця стара, злечу ізнов
На сідало підгниле; буду плакать
За другом, що не знайдеться ніколи,
Допоки не загину.

Леонт

Заспокойся,
Поліно! Візьмеш чоловіка ти,
Якого я пораджу — як дружину
Беру за радою твоєю. Так
Домовилися ми й заприсяглись.
Ти віднайшла мені дружину. Як, —
Не знаю, бо вважав, бо навіть бачив
Я мертвою її. І на могилі
Молився марно. Щоб тобі знайти
Достойну пару, — не піду далеко,
Бо знаю, що на думці має він.
Камілло, підійди і дай їй руку.

Твої заслуги, відданість твою
Підтверджують аж двоє королів.
Ходімо звідси.
(До Герміони)
Люба, чом не глянеш
На брата нашого? Простіть мене
За те, що поміж ваших чистих зорів
Підозру хвору спорудив я. Ось
Твій зять, цей гожий принц, якого небо
Із нашою дочкою заручило.
Поліно добра, виведи нас звідси
Туди, де кожен зможе на дозвіллі
І розпитати, і розповісти,
Яку він роль в тій прірві часу грав,
Що розітнула навпіл нам життя
Ходімо. Покажи дорогу нам.

Виходять.

КІНЕЦЬ

Післямова

Час написання п'єси — 1610—1611 рр. Відомо, що дозвіл на постановку "Зимової казки" було підписано королівським цензором Джорджем Баком, який зайняв цю посаду в жовтні 1610 р. 15 травня 1611 р. п'єсу побачив на сцені "Глобуса" астролог Саймон Форман, який ретельно занотував свої враження від спектаклю в щоденнику. В листопаді того самого року "Зимова казка" виконувалась при дворі, про що свідчить запис у книзі палацових розваг. Уперше надрукована in folio 1623 р. за писарською копією Р. Крейна, який зробив чисто-вий варіант рукопису Шекспіра.
Дослідники вважають, що сюжетним першоджерелом "Зимової казки" є роман Р. Ґріна "Пандосто, або Торжество часу" (1588), пере-виданий 1595 р. під назвою "Дораст і Фавнія". Роман користувався великою

популярністю і неодноразово перевидавався (1592, 1595, 1607, 1614 та були інші численні видання в XVII ст.). Як роман Ґріна, так і п'єса Шекспіра пов'язані з поширеною в той час літературною традицією, зокрема з авантюрним романом пізньої античності. Так, в історії Дораста і Фавнії (у Шекспіра Флорізель і Утрата) шекспіроз-навці вбачають сюжетні паралелі з "Дафнісом і Хлоєю" Лонґа, "Ефі-опікою" Геліодора та ін. З "Пандосто" не пов'язана, однак, сцена "оживлення" Герміони, в якій знаходять віддалений відгук на міф про Пігмаліона або на трагедію Евріпіда "Альцеста".

Назва п'єси пояснюється словами маленького принца Мамілія: "Сумні казки найкращі для зими". Проте, хоч слово "казка" навіть винесене в заголовок, фольклорний елемент тут значно слабший, ніж у "Цимбеліні". В художній структурі п'єси переважають пастораль-но-новелістичні мотиви. Є в "Зимовій казці" й фарсові епізоди, фраг-менти маски.

Дві основні сюжетні лінії в п'єсі (Леонта і Герміони; Флорізеля і Утрати) об'єднані філософською думкою про поступальний рух часу, який випробовує усіх, несучи і радість, і горе. Людина залежить від часу, але вона ж наділена здатністю і впливати на його рух, пришви-дшуючи або уповільнюючи події. Саме поступальний рух часу вселяє надію на можливість оновлення перемоги добра над злом.

Загальна настроєність оповіді в "Зимовій казці" оптимістичні-ша, ніж у попередніх трагікомедіях. Серед персонажів п'єси немає жодного традиційного антагоніста-лиходія (Антіох — у "Періклі", королева — в "Цимбеліні"), чия зла воля примушувала б час плинути назад, прирікаючи героїв на численні нещастя.

У порушенні гармонії буття тепер винні насамперед персонажі, які сліпо йдуть за голосом своїх пристрастей, нівечать власну людсь-ку природу. Етичні проблеми, таким чином, знову опиняються в центрі уваги драматурга.

Особливо цікавий образ Леонта. Багато що зближує героя і з Антіохом, і з Цимбеліном. Як і вони, Леонт — король-тиран, король-деспот. Проте, на відміну від Антіоха, Леонт не є персоніфікацією наділеної владою безкарної порочності.

Активність, несхитна переконаність у своїй правоті відрізняють героя і від Цимбеліна, котрий є тільки співучасником зла, яке чинить королева.

Сценічна роль короля Сіцілії інша — показати згубність людської зіпсутості. Давня тема ревнощів у "Зимовій казці" розв'язується по-новому. Почуття, яке раптово охопило героя, аж ні-як не впливає на його світосприйняття. Усі зміни в характері персо-нажа винесено за межі сценічного часу. Із розмови Леонта й Поліксе-на на початку п'єси глядач може лише здогадуватися про пастораль-ний світ дитинства героя. Перетворення Леонта на свавільного і жор-стокого тирана відбулося задовго перед розв'язкою конфлікту. Перві-сна природність буття давно ним втрачена. Тому невинна спроба Ге-рміони воскресити вже не існуюче минуле і спричиняє лютий спалах ревнощів Леонта.

Особливо привертає увагу драматурга самий психологічний стан героя як прояв ущербності його внутрішнього світу. Мотивування вчинків Леонта не розроблене, характер персонажа умисно спроще-ний. Зате найменші нюанси переходів від надії до відчаю, від сумні-вів до гіркої переконаності, що Герміона нібито зраджує його, пере-дані на диво реалістично. Зникло колишнє захоплення гармонійністю людської особистості. Ренесансний антропоцентризм усе частіше змінюється у мистецтві XVII ст. усвідомленням внутрішньої конфлік-тності характеру людини, що породжує прагнення вивчити самий ме-ханізм людських пристрастей.

Леонт, ставши джерелом зла, вносить дисонанс у навколишню дійсність: несправедливо осуджено Герміону, гине Антіґон, вірний Камілло залишає Сіцілію. Символічною є смерть маленького Мамі-лія. Це — злочин проти поступального руху часу, персоніфікацією якого традиційно виступають юні шекспірівські герої. І природа по-мщається Леонту самотністю, запізнілим каяттям. Проте перемога зла в "Зимовій казці" навіть тимчасово не здається абсолютною. Сваволі короля чинить опір смілива Поліна, яка нагадує Емілію в фінальних епізодах "Отелло". Герміоні несміло намагається допомогти Антіґон. Співчувають королеві Клеомен і Діон. У жодній із пізніх п'єс Шекс-піра немає такої кількості образів, що свідчать про добре начало люд-ського єства.

Втіленням ренесансної віри в єдність внутрішньої і зовнішньої досконалості людської особистості є у п'єсі образ Герміони. Своєю величною красою і розумом героїня нагадує Порцію з "Венеціансько-го купця". Але вола позбавлена активності юної венеціанки, її весе-лого

життєлюбства. Досконалість Герміони нагадує застиглу красу античних скульптур, які вражають живим теплом, але все-таки ли-шаються статуями. Ренесансний ідеал набирає статичного характеру, очуднюється, викликаючи почуття ностальгії за зникаючою красою. Мотив перетворення Герміони в "статую", а потім у фіналі "ожив-лення" її підготовані, таким чином, усім розвитком сюжету.

Сумовита тональність сцен у палаці Леонта контрастує з пасто-ральним настроєм епізодів, пов'язаних із змалюванням сільської іди-лії в другій половині п'єси (IV, V). Жанр пасторалі вже давно утвер-дився в ренесансній Англії. Звертались до нього Е. Спенсер ("Пасту-ший календар", 1579), Ф. Сідні ("Аркадія", 1590), Р. Ґрін ("Мена-фон", 1589), Т. Лодж ("Розалінда", 1590) і багато інших. Елементи пасторалі наявні і в комедіях Шекспіра. Усе ж саме в "Зимовій казці" правила жанру дотримані драматургом найпослідовніше. На сцені з'являється із співом і танцями натовп пастухів та пастушок, лунають їхні кумедно-простодушні репліки, які ще більше підсилюють загаль-ні веселощі. Навіть поява волоцюги Автоліка хоч і надає подіям хара-ктеру побутової достовірності, а проте не руйнує ілюзії ідилії.

Включення в структуру п'єси мотивів пасторалі пояснюється прагненням драматурга створити відповідне тло "природної гармо-нії" коханню принца Флорізеля й Утрати. А фабулу пасторалі й скла-дали історія почуттів героїв, їхня індивідуальна доля, виведена за ме-жі реального, а тому дисгармонійного світу. Тема природи звучала майже в усіх ранніх комедіях Шекспіра ("Марні зусилля кохання", "Два веронці", "Сон літньої ночі", "Як вам це сподобається" та ін.). Тепер вона набула самодостатнього значення. У природі герої знахо-дять ту точку опори, яка втрачена людським суспільством. Пастораль стає єдино можливим втіленням ідилічних, а за суттю своєю "приро-дних" людських стосунків. Кохання принца Флорізеля й Утрати — основний позитивний полюс дії "Зимової казки". Сповнене гармонії почуття молодих геро-їв своєю "природністю" контрастує із згубними пристрастями Леонта і Поліксена. Особливо близька до навколишнього поетичного світу Утрата, символічна її перша поява перед глядачами. Юна героїня ро-здає учасникам сільського свята букети квітів, немовби втілюючи красу і щедрість животворної природи.

Шекспір не робить з Утрати буколічної пастушки. Юна принце-са, вихована в селянській хатині, розумом і почуттям власної гідності перевищує наївних селянок. Невірно було б, проте, бачити в цьому компроміс драматурга, який пояснює достоїнства героїні її королівсь-ким походженням. Утрата цілком не належить ні світові двору, ні сільській пасторалі. Значення цього образу набагато ширше. В ньому з новою силою відродилась ренесансна віра в самоцінність людської особистості. Природне оточення сприяє вільному розвитку вродже-них достоїнств героїні, чия індивідуальність формується поза штуч-ною атмосферою палацу. Розкріпачене людське єство сповнене гар-монії, активного тяжіння до добра.

Особливо яскраво природність Утрати виявляється в її діалозі з Поліксеном. Король Богемії умовляє героїню не нехтувати гвоздика-ми лише через те, що вони — наслідок втручання людини в життя природи. Розвиваючи свою думку, Поліксен приходить до виправ-дання шлюбів між представниками різних станів, красномовно дово-дячи єдність усього сущого в природі. Але для нього це тільки теорія. Коли Флорізель хоче взяти такий шлюб, Поліксен сповнюється лют-тю не менш руйнівною, ніж ревнощі Леонта.

Утрата заперечує аргументи Поліксена, який чваниться своїм благородством. Сама природа, часткою якої відчуває себе героїня, не приймає штучних відносин, вигаданих людьми. Сонце однаково сві-тить над халупою і над палацом. У жодній із п'єс Шекспіра немає та-кої кількості образів, які підкреслювали б зв'язок героїв з природою. Утрата раз у раз асоціюється з квітами, її очі — вода, а Флорізель — місяць, що дивиться у воду, та ін. Подібні порівняння будуються не тільки на поетичній лексиці, але й на суто побутових реаліях. Утра-та — це "королева сиру та вершків". Прагне до природної гармонії із світом і юний принц. Флорізель не знає, що Утрата рівна йому за на-родженням. І проте він певен, що, відмовившись від шлюбу з дочкою пастуха, порушить закон природи.

Закохані герої ранніх комедій Шекспіра існували в умовах гар-монійного навколишнього світу. Флорізель і Утрата покликані внести елементи майбутнього в позбавлене цілісності сучасне. Тема гармонії поєднується у п'єсі з темою безперервності й спадкоємності життя. У "Зимовій казці"

співіснують герої трьох поколінь. До старшого — ка-зково-патріархального — належить старий 80-річннй пастух. Середнє покоління — це Леонт, Поліксен, Герміона. Саме вони роблять найбі-льше помилок. Їхня сфера — недосконале сучасне. До третього поко-ління належать юні закохані, чиї образи пов'язані з лінією майбут-нього. Усі ці часові шари не існують у п'єсі ізольовано. Конфлікти одного покоління розв'язуються при допомозі наступного.

Час у "Зимовій казці" постає перед глядачем не у своїй стихій-но-руйнівній, а в природно-творчій функції. Ревнощі Леонта поруши-ли його звичний плин. І герой виявився приреченим на позачасову самотність. Гине Мамілій, вигнано Утрату. Майбутнє покинуло палац правителя Сіцілії. Проте помилки героїв — частина розвитку й зросту самого Часу. З поверненням Утрати його хід відновлюється. Симво-лічним втіленням цього стає оживлення "статуї" Герміони. Трагічні конфлікти відійшли в минуле, на зміну їм можуть прийти нові. Безпе-рервне хвилювання людського життя триває.

До постановки "Зимової казки" зверталися режисери найрізно-манітнішої художньої орієнтації. У 50-х рр. XIX ст. п'єса була поста-влена Ч. Кіном у "Театрі принцеси". Спектакль було витримано в стилі "натуралістичного археологізму". Сцени в Сіцілії, наприклад, відтворювали стародавні Сіракузи з фонтаном Аретузи і храмом Мі-нерви. У 1906 р. "Зимову казку" поставив Г. Бірбом-Трі на сцені "Те-атру її величності". Вистава вражала вікторіанською помпезністю. У 1912—1914 рр. "Зимова казка" була поставлена в театрі "Савой" ре-жисером Харлі Ґренвіллом-Баркером у дусі художніх експериментів того часу.

Ставили п'єсу російські дореволюційні та радянські театри. У 1887 р. до "Зимової казки" звернувся Малий театр. Роль Леонта ви-конав О. Ленський, Поліксена — К. Рибаков, Поліни — Г. Федотова. Особливою удачею постановки стало виконання ролі Герміони М. Єрмоловою. Це був один із найбільш вдалих шекспірівських спек-таклів Малого театру.

У 1958 р. "Зимову казку" було поставлено на сцені МХАТу ре-жисером М. Кедровим. У ролі Герміони виступила Л. Пушкарьова, Леонта зіграв М. Болдуман.

Український глядач зміг ознайомитися з п'єсою у.виконанні ак-торського колективу театру М. Соловцова (кін. XIX — поч. XX ст.).

"Зимова казка" чотири рази була перекладена російською мо-вою в дореволюційні часи: М. Кетчером (прозовий перекл.), А. Соко-ловським, К. Случевським та П. Каншиним. За радянського часу з'явився переклад Т. Щепкіної-Куперник.
Пісні із "Зимової казки" перекладав С. Маршак.

Примітки

Дійові особи. — В п'єсі поєднано грецькі (Леонт, Поліксен, Гер-міона), латинські (Мамілій), італійські (Поліна) імена з пастораль-ними (Мопса, Доркас).

... дев'ятикратно Дворога зірка в небі відмінилась... — Певно, мається на увазі місяць. ...дев'ятикратно... — тобто минуло дев'ять місяців.

Мав би ти чоло Моє похмуре, з гулями... — Натяк на "роги" — символ подружньої зради.

Мій друже, як підсунуть блискітки Неждано замість злота, ві-зьмеш їх? — Сталий вираз. Тут означає: "Чи дозволиш обдурити се-бе?"

... хай моє ім'я З'єднається з ім'ям того, хто зрадив Спасите-ля! — Тобто Іуди Іскаріота, який, за біблійною легендою, зрадив Ісу-са Христа.

Безсилі б ви лишилися, як той, Хто б морю намагався боронити Коритись місяцю. — За давніми науковими уявленнями, з рухом мі-сяця узгоджуються морські припливи й відпливи.

Ні, не тому, що в вас чорніші брови, Хоч кажуть, ніби деяким жінкам Вони пасують... — Чорне волосся та брови не відповідали ренесансним уявленням про жіночу вроду. Ідеалом жіночої краси в єлизаветинській Англії було світле волосся і біла шкіра (див. сонети 130, 131, 132). Напевно, скоїлося щось у небі, І панування лютої планети... маю я перечекати. — За. астрономічними уявленнями давніх часів, планети

мають вплив на долю людини, визначають її характер, зумо-влюють вчинки.

... священні Дельфи... — давньогрецький релігійний центр у Фо-кіді, де коло підніжжя гори Парнас стояв храм бога Аполлона (збудо-ваний у середині IX ст. до н. е.). Відомий своїм оракулом (Дельфійсь-кий оракул), в якому Аполлонова жриця Піфія нібито провіщала во-лю божества.

Я не боюсь: тут єретик не той, Хто гине у вогні, а хто вогонь Розпалює. — Свідчення віротерпимості Шекспіра. У тексті, певно, натяк на спалювання протестантів під час недовгого владарювання Марії Тюдор (1553—1558), так звані "Смітфілдські вогні". Проте ба-гаття, на яких спалювали відьом, були характерні для правління Яко-ва I (1603—1625).

Хай Юпітер дасть їй душу — провідницю до добра. — Образ породжений християнською міфологією. Король Яків I, за часів вла-дарювання якого було створено п'єсу, особливим едиктом заборонив промовляти в театрі слово "бог", яке найчастіше замінювали ім'ям давньогрецького бога Юпітера.

Суд — Суд над Герміоною відтворює судову процедуру в того-часній Англії.

Мій батько був колись царем Русі. — Інтерес до російських реа-лій виявляють майже всі письменники, сучасники Шекспіра (Сідней, Неш, Толіншед, Флетчер), що пояснюється пожвавленням диплома-тичних і торговельних контактів між Росією і Англією на зламі XVI—XVII ст. У творчості драматурга ця тема вперше з'являється в комедії "Марні зусилля кохання". Російські реалії зустрічаються та-кож у "Мірі за міру" тощо.

Богемія. Пустельне узбережжя. — Одна з численних географі-чних невідповідностей Шекспіра. В італійських комедіях, наприклад, над морем розташовані Рим, Верона тощо. Богемія — з 1526 р. офі-ційна

назва Чехії, що перебувала в складі Габсбурзької імперії. Цю географічну назву Шекспір запозичив у Р. Ґріна ("Пандосто").

Входить блазень. — За блазня тут селянський хлопець-простак, який збагачує п'єсу дотепним народним гумором. На сцені блазень з'являвся здебільшого в червонувато-брунатній куртці селянина. Схожий, наприклад, на Довбешку з комедії "Марні зусилля кохання".

... щоб не втратити свого щастя, треба язика за зубами три-мати. — За давніми народними уявленнями, розповісти про дарунки фей означало накликати на себе лихо.

Входить Час у ролі Хору. — У театрі часів Шекспіра роль Хору виконував один з акторів трупи, одягнутий у чорний плащ. Алегори-чна фігура Часу з'являлась на сцені найчастіше у вигляді старого з пі-сочним годинником та косою.

Вже п'ятнадцять років... — Непослідовність у тексті. Тільки що (сц. I) Хор сповістив, що минуло шістнадцять років.

Флорізель* — ім'я Флорізель походить від латинського кореня "flor" — "квітка", "квітучий".

Батько назвав мене Автоліком. — Ім'я героя промовисте. Авто-лік — у грецькій міфології син бога Гермеса і Хіони, дід Одіссея. Від Гермеса Автолік успадкував хист шахрайства й уславився як вправ-ний злодій. Злодій, на ймення Автолік, згадується в "Метаморфозах" Овідія. Опис деяких пригод, героєм яких є Автолік, Шекспір запози-чив з книги Ґріна "Друга й остання частина шахрайства" (1592).

Він, як і я сам, народився під знаком Меркурія. — В словах Ав-толіка відбились старовинні уявлення, що планети мають вплив на вдачу людей. Так, під знаком Меркурія нібито народжуються гендля-рі та шахраї.

Автолік розповідає про себе майже так, як це робив По-рок у старих п'єсах.

Треба буде прихопити шафрану... — Англійська побутова реалія в тексті. Блазень перелічує прянощі, що користувались особливим попитом в Англії часів Шекспіра.

Ой лишенько, навіщо я на світ народився? — Епізод пограбу-вання блазня Автоліком пародіює біблійну притчу про доброго сама-ритянина.

Флора — італійська богиня квітів та юності. Флору зображували у вигляді вродливої дівчини з квітами в руках. Один з найпопулярні-ших сюжетів у мистецтві Відродження.

Юпітер став биком, ревів, як бик, Нептун зеленочубий цапом став І мекав; Аполлон в плащі вогненнім, Бог золотий, став бідним селянином... — Всі ці міфологічні сюжети запозичені з "Метаморфоз" давньоримського поета Овідія (кн. VI). Юпітер (Зевс) у вигляді біло-го бика викрав дочку фінікійського царя Агенора Європу. Європа сіла жартома на його спину, бик кинувся в море й перевіз царівну на ост-рів Кріт. Нептун (Посейдон) здобув Бісальтіду, дочку фракійського володаря Бісальта у вигляді барана (а не цапа). Аполлон у постаті па-стуха ввів в оману Іссу, дочку Макарея, міфічного володаря Лесбосу.

Розмарин і руту Візьміть, панове... — Розмарин — символ ві-рного кохання, який дарували на спомин. Про розмарин згадує Офе-лія в "Гамлеті" (IV, 5), символічне значення його назви обігрує году-вальниця в "Ромео і Джульєтті" (III, 2) тощо. Рута — символ милосе-рдя.

Таж строкатість їхня, Як кажуть люди, йде не від природи Ве-ликої, а більше від мистецтва. — В діалозі про гвоздику Утрата про-тиставляє природність сільського існування штучності двірського життя.

Прозерпіно! Якби я мала квіти ті, що ти, Настрашена, зронила з колісниці Плутона! — Мається на увазі античний міф про викра-дення Прозерпіни (Персефони), дочки богині родючості та землероб-ства Церери (Деметри) богом підземного світу Плутоном (Аїдом). Коли з'явився на своїй колісниці Плутон, Прозерпіна збирала весняні квіти — нарциси. Цей сюжет використано в "Метаморфозах" Овідія.

Примулу бліду, Що помирає, шлюбу не діждавшись, Міцних обі-ймів Феба не зазнавши... — Тобто примула відцвітає навесні, не за-знавши тепла літнього сонця. Феб (гр. міф.) — друге наймення бога світла Аполлона.

Я ж Неначе граю роль у пасторалі, Яку показують на трій-цю. — В ритуал зелених свят за часів Шекспіра входили постановки пасторалей. Згадку про це знаходимо також у "Двох веронцях" (IV, 4). Пастораль — невеликий твір на ідилічний сюжет, в якому при-крашено малюється безтурботне сільське життя на лоні природи, а ді-йовими особами виступають пастухи й пастушки. Вони віддаються коханню, грають на сопілках чи ріжках, танцюють.

... про рибину, що з'явилась над берегом... — За часів Шекспіра лубочні видання балад користувались надзвичайним попитом. Серед них була й балада під назвою "Дійсна та дивовижна оповідь про те, як жахлива рибина, напівжінка, з'явилася з глибини морської".

(Йде за ними, співаючи). — До цієї пісні збереглась музика, яку було написано в другій половині XVII ст.

... вони перевдяглися в зарослих шерстю хлопців, назвалися за-тирами "... — Перекручування значень слів або заміна одного слова іншим — традиційний комедійний засіб у п'єсах Шекспіра (див. Ки-зил та Дрючок в "Багато галасу з нічого", дозорець Лікоть у "Мірі за міру" тощо). В тексті перекручено слово "сатир". Традиція виконува-ти танок сатирів під час свят була розповсюджена ще за часів серед-ньовіччя. Сатири (гр.

міф.) —лісові напівлюди, напівцапи. Вони блу-кають у лісах, співають і танцюють. Входять сатири й до почту бога виноробства Вакха (Діоніса).

Заждіть, юначе... — Церемонію єднання рук при свідках роз-глядали як офіційні заручини. Тому Поліксен поспішає перепинити Флорізеля й Утрату, доки вони не подали одне одному руки.

... що цю дитину вам підкинули феї... — За давніми уявленнями, феї нібито підмінювали в колисках новонароджених. Такий підкидьок фей згадується у "Сні літньої ночі" (II, 1). Див. також монолог Мер-куціо про Королеву Меб ("Ромео і Джульєтта", I, 4).

Хіба ж не по-двірському виглядає це вбрання? — Певна непослі-довність у тексті. Автолік щойно помінявся одягом з Флорізелем, який був у вбранні пастуха.

Це значний вельможа, присягаюся вам: ви ж бачили, як він длу-бається в зубах.— Користування зубочисткою було за часів Шекспі-ра ознакою аристократизму. Зубочистки були французькою модою, яка нещодавно з'явилася в Англії. Ними іноді навіть прикрашали го-ловні убори.

Всі його родичі... — Слова Автоліка, який жахає пастуха неймо-вірними карами за те. що він хотів "стягти наш трон у хлів", пароді-юють гнів Поліксена.

Великий Александр. — Мається на увазі Александр Македонсь-кий Великий;(356 до н.е. — 323 до н.е.) — цар Македонії, один з най-видатніших полководців і державних діячів стародавнього світу.

...з Лівії вона. — За давніми географічними уявленнями, Лівія — усе північне узбережжя Африки, на захід від Єгипту. В наш час Лі-вія — держава в Північній Африці.

Смал — ім'я, вигадане Шекспіром.

За якусь годину сталося стільки див, що й сам баладник не вти-снув би їх у свою баладу. — За часів Шекспіра балади були джерелом новин. У баладах розповідалося про все надзвичайне, що сталося останнім часом. Прикрашені неймовірними подробицями, баладні ро-зповіді користувались великим попитом.

Ви проґавили видовище, якого не можна описати. — Розповідь дворянина має пародійний характер. Її побудовано на контрасті між радісною схвильованістю героя та штучною, навіть манірною, про-зою його монолога.

Джуліо Романо (1492 або 1499—1546) — італійський живопи-сець та архітектор, учень славетного Рафаеля. Ім'я Джуліо Романо було досить відоме в Англії. Як вважають, декілька його різьблень є в Королівській галереї. Не існує, проте, ніяких згадок про скульптурні витвори Дж. Романо. Це єдиний художник, ім'я якого згадує Шекспір у своїх творах.

Ти чула, я дізналась від Поліни: Надію дав Оракул, що жива ти! — Неточність. Герміона була присутня, коли оголосили вирок оракула.

Олена Алексєєнко.